

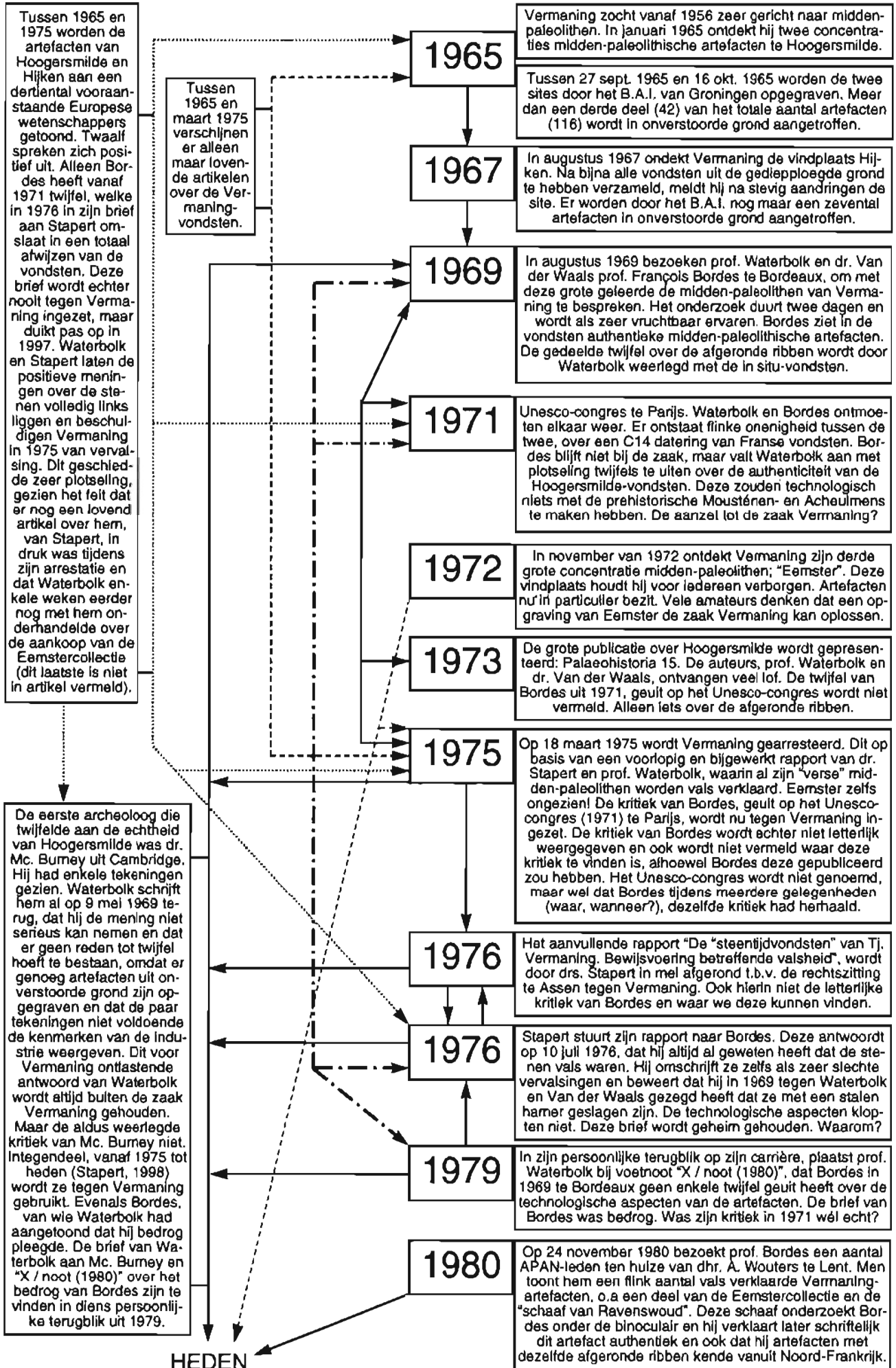
Professor François Bordes en de zaak Vermaning. “In de voetnoten leeft de beschaving voort”

• Door: Klaas Geertsma

De inspiratiebron van dit artikel was de voetnoot X/noot (1980) bij punt 3,2 in de linker marge van “Een persoonlijke terugblik over de jaren 1939 – 1979” van professor Waterbolk. Deze voetnoot is een hint naar de werkelijke oorzaak van het ontstaan van de zaak Vermaning. Het artikel is een overdruk uit APAN/EXTERN 7 uit 1998.

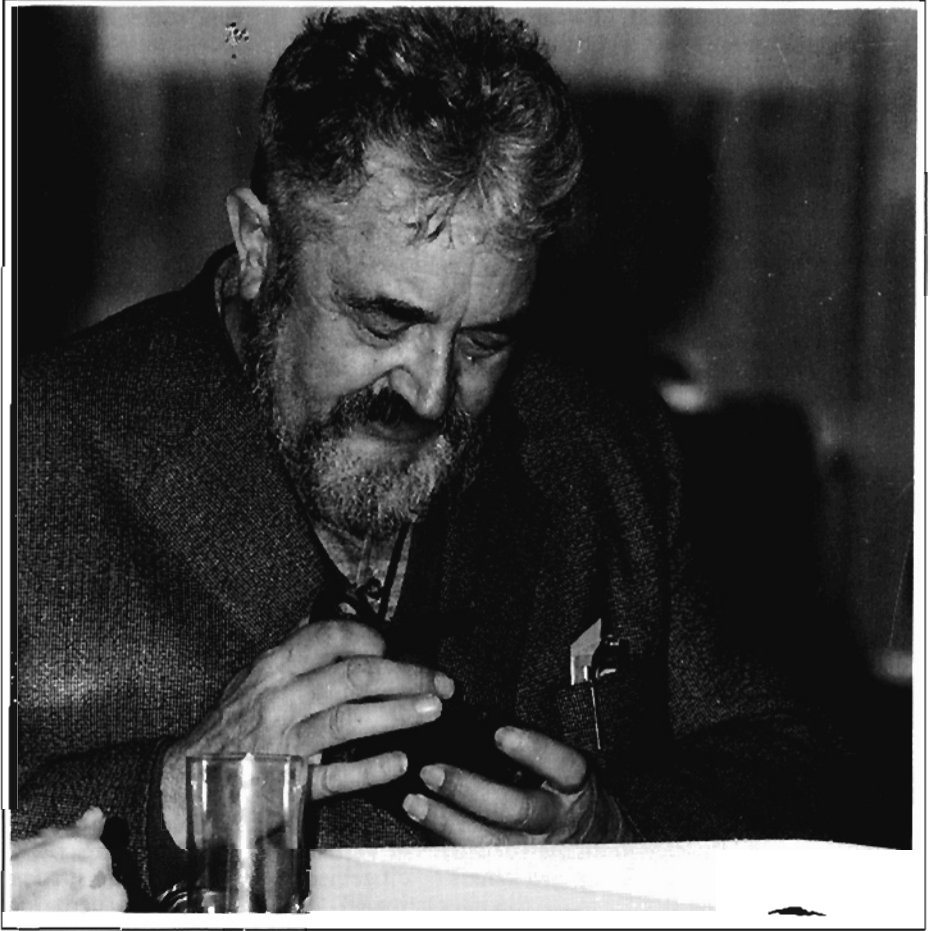

Professor François Bordes en de zaak Vermaning. "In de voetnoten leeft de beschaving voort"

(J.P. Guépin? Stapert 1998) ● Door K. Geertsma.

A Alvorens u met het verhaal kunt beginnen, wil ik enkele zaken duidelijk maken. Het zou in eerste instantie gaan over een korte bespreking van het nieuwe archeologische blad *ArcheoForum* en dan toegespitst worden op één artikel daaruit. In dat artikel wordt nl. een brief van de beroemde Franse professor François Bordes afgedrukt. In die brief van 10 juli 1976, aan Stapert, geeft Bordes onomwonden zijn mening over de Hoogersmilde-artefacten van Vermaning. Hij ziet ze als vervalsingen. Deze brief wordt door drs. Frans de Vries, hoofdredacteur van *ArcheoForum*, ingezet tegen de geloofwaardigheid van een aantal amateurs. Met name dhr. E. Horn, die een bezoek van Bordes aan een aantal APAN-leden beschreef in *Archaeologische Berichten* 9, moet het ontgelden. Alleen omdat de auteur het maar wat vreemd vindt, dat Bordes op 24 november 1980 ten huize van dhr. A. Wouters plotseling midden-paleolithen van Vermaning authentiek verklaarde, waaronder zelfs de "niet verjaarde" vals verklaarde "schaaf van Ravenswoud". Hij zou dit alleen maar gedaan hebben om de amateurs tegen zichzelf te beschermen, want dezen konden de waarheid, dat ze vals waren, vast niet incasseren, omdat ze in een "oorlog waren verwikkeld met de Waterbolken en de Staperts" (De Vries 1997). De Vries had daarom graag gezien dat Bordes zelf iets over dat bezoek en zijn toenmalige mening op papier had gezet. Dat heeft Bordes volgens hem nooit gedaan. Hij verzucht dat we het daarom met de brief van 10 juli 1976 van Bordes zullen moeten blijven doen. Dat heb ik niet gedaan. Ik ben een speurtocht begonnen naar de rol van Bordes in de zaak Vermaning. Het spoor is te volgen vanaf augustus 1969 tot vlak voor zijn dood in de beginjaren tachtig. Uit die tijd heb ik een brief gevonden in het APAN-archief waarin Bordes zijn bezoek aan Wouters aanhaalt en tevens schrijft dat hij daar ter plaatse een tweetal stenen door een binoculaire microscoop heeft bekeken, welke een "goede typologie en technologie" hadden. Een van die stenen was de vals verklaarde "schaaf van Ravenswoud". Wat ik over Bordes vond was van een dergelijke orde, dat ik moest denken aan de inleidende woorden van Piet Beersma, toen hij in

Op 24 november 1980 bracht Professor Fr. Bordes een bezoek aan een aantal APAN-leden ten huize van dhr. A. Wouters te Lent. Aldaar bekeek hij meerdere middenpaleolithische artefacten van ons land, w.o. een deel van de vals verklaarde artefacten van Vermaning. Hier zien we hem bezig met het op de hand beoordelen van "de schaaf van Ravenswoud". Wat opvalt op deze en de andere foto's is, dat Bordes niet alleen de artefacten bekijkt, maar ze ook "bevoelt". Let goed op zijn handen, en dan vooral op de middenvinger van zijn rechterhand. Hij zal m.n. deze vinger tot een zeer gevoelig instrument hebben ontwikkeld. We zien dit ook heel veel bij praktijkarcheologen. Het betasten van de oppervlaktestructuur levert altijd direct veel informatie over de "versheid" van een artefact. De schaaf heeft geen scherpe ribben, maar deze zijn enigszins afgerond. Dat zou het belangrijkste kenmerk van vervalsing zijn. Bordes had er echter geen enkele moeite mee en erkende alle hem getoonde "afgeronde" artefacten van Vermaning als werkelijke midden-paleolithen. De "schaaf van Ravenswoud" bekeek hij ook onder de binoculaire microscoop. In zijn brief van 29 nov. 1980, aan dhr. Wouters (zie punt 12.3), beschrijft hij dit voorval en verklaart de schaaf als een werktuig met "een goede typologie en technologie". Dit betekent dat hij de vorm en de manier van maken als prehistorisch beschouwde. In zijn brief geeft hij ook te kennen, dat hij het fenomeen van net zulke afgeronde ribben kende van midden-paleolithen uit Noord-Frankrijk. Wij denken dat hij het ook gekend moet hebben van middenpaleolithische artefacten uit de Dordogne en uit de omgeving van Le Grand Presigny. Ook daar komt het fenomeen geregeld voor, o.a. op de artefacten van Plazac (Dijkstra P. 1995, p. 92-94 en Geertsma K. 1997, blz. 31). "Met zijn vingers" zal hem deze overeenkomst onmiddellijk zijn opgevallen. Foto: A. Wouters junior.

zijn rapport alles wat hij gevonden had over de valsverklaarde Leemdijsbijl van Vermaning, ging beschrijven. Hij schreef daarover:

"Wat ik hierover in de rapporten heb gevonden, vond ik zó erg dat ik nu en dan heb lopen ijsberen in de kamer, tijdens mijn studiewerk hierover. Ik heb geaarzeld of ik datgene, wat ik vond, bekend moest maken, maar in het belang van het recht heb ik besloten, dat wel te doen. Uiteindelijk had iedereen, die de rapporten ter inzage had, hetzelfde kunnen vinden."

Het gaat in het onderstaande niet meer om het recht, dat is allang niet meer aan de orde. Het gaat om gekrenkte eer en het beschadigen van een carrière. Wat ik daarover

vond was, dat dat mogelijk aan de oorsprong ligt van de zaak Vermaning.

Ik kan u aanraden het artikel langzaam te lezen, zodat het goed tot u kan doordringen, want er spelen nl. een aantal data een belangrijke rol. Deze data volgen elkaar niet altijd direct op. Soms moest ik met een gegeven meerdere jaren terug in de tijd gaan om te kijken wat het gevonden daar had veroorzaakt, of waarom het juist daar niet was vermeld, hoewel het wel bekend zou moeten zijn geweest. Tenminste als de gegevens daaromtrent kloppen. Het kan zijn dat u na lezing denkt dat ik teveel heb willen zien, of teveel achter sommige zaken heb gezocht, maar bedenk dan wel dat ik er lang over heb nagedacht, alvorens het op papier te zetten. Wat ik schets is een botsing tussen twee wetenschappers. De vermoedelijke inzet was de onaantastbare macht van de beroemdste paleospecialist van zijn tijd, prof. François Bordes. Daarin was een deuk aangebracht door prof. Waterbolk, de man die hem ooit kwam raadplegen in Bordeaux, over een handvol stenen uit Nederland, waarover nogal gewichtig werd gedaan. De rol van prof. Bordes in de zaak Vermaning is groter geweest dan de titel doet vermoeden. Maar meer wilde ik er niet van maken, omdat Bordes reeds geruime tijd geleden overleden is en hij zich derhalve niet meer kan verdedigen. Er zouden eigenlijk twee verhalen verteld moeten worden. Eentje vanuit de optiek van Waterbolk en het andere vanuit die van Bordes. Ik heb ze daar waar mogelijk laten smelten en daar waar noodzakelijk naast elkaar gezet. Het is echter één geheel geworden. In het verhaal ga ik over op de "wij-vorm", omdat het anders teveel een persoonlijke aanklacht zou gaan lijken. Het is echter wel zo dat wat ik beschrijf zuiver mijn persoonlijke mening is.

1: Een aantal data om te onthouden.

*: **Augustus 1969.** In deze maand bezoeken prof. Waterbolk en dr. Van der Waals prof. Bordes te Bordeaux, om met hem de midden-paleolithische vondsten van Vermaning te bespreken, omdat hun eigen kennis op dit gebied ontoereikend was en Bordes in die tijd internationaal wordt gezien als de grootste kenner van die cultuurperiode. In praktisch alle publicaties over de hele wereld werd de typologie van Bordes gehanteerd; bovendien had hij net in zijn boek "Aan de wieg van de mensheid" (1968) de meest recente middenpaleolithische kaart van Afrika, Europa en Azië gepubliceerd. Op die kaart is Nederland een witte vlek. Daarom zullen Waterbolk en Van der Waals ook met een zekere trots het Smildien aan Bordes hebben gepresenteerd, want ze kenden ongetwijfeld deze laatste publicatie van Bordes. Eindelijk had de oudste bewoning voor ons land met zekerheid de oudste fase van het Jong-Paleolithicum (Hamburgien) ver achter zich gelaten. Misschien wel met zo'n 40.000 jaar!

Nederland zou archeologisch weer gaan meetellen. Nu alleen nog de mening van Bordes. Waterbolk en Van der Waals hadden zelf enkele bedenkingen over de afgeronde ribben op de artefacten. Grote twijfel was het echter niet, omdat ze dit verschijnsel ook aantreffen op de in situ vondsten, welke ze zelf uit ongestoorde grond hadden opgegraven. Bordes ziet er daarom niets verdachts in en geeft zijn volledige medewerking aan de determinatie van de artefacten. Hij trekt er twee dagen voor uit. Hij stelt de typologie samen, welke later in *Palaeohistoria* 15 (1973) wordt gevolgd (zie punten 3.1; 7.1; 7.3; 9.1; 11.1; 11.2).

*: **10 juli 1976.** De datum van een brief van Bordes aan Stapert, waarin hij de Vermaningvondsten volkomen afkraakt op technologische aspecten en ze als zeer slechte vervalsingen bestempelt. Het is de eerste persoonlijk opgestelde schriftelijke mening van Bordes over deze arte-

facten, welke hij in 1969 in Bordeaux had gezien. Dus over hoe de artefacten in beginsel gemaakt, of geslagen waren. Daar begint het mee, dus de later door de vervalser aangebrachte afrondingen op de hoger uitstekende delen, zoals ribben, waren voor hem maar bijzaak. Belangrijker voor Bordes was dat hij direct al de bewerkingstechniek van de maker had voorzien. Hij zegt tegen Waterbolk en Van der Waals, dat hij kan zien dat ze met een "stalen hamer" zijn geslagen. Dit betekende dat ze recent waren. Kryoturbatie kon daarom nooit de oorzaak van de afrondingen zijn geweest (zie punten 6; 11.1; 11.2).

*: **De voetnoot "X/ noot (1980)" bij punt 3.2 in de linker marge van "Een persoonlijke terugblik over de jaren 1939 - 1979", van prof. Waterbolk.** In deze voetnoot stelt Waterbolk dat Bordes tijdens hun bezoek, Bordeaux 1969, geen twijfel zou hebben uitgesproken over de technologische aspecten. Dit betekent dat Bordes geen enkele bedenking geuit heeft over de bewerkingstechniek van de artefacten. De "stalen hamer" werd door hem niet genoemd (zie punten 9.2; 11.1; 11.2).

2: Prof. Bordes in *ArcheoForum* nr.1.

2.1: Korte beschrijving van *ArcheoForum* en het vertrouwen van Stapert in het falsificationistische regelsysteem.

In *EXTERN* 6 (blz. 4) hebben we gemeld, dat er in 1997 een nieuw archeologisch tijdschrift zou verschijnen, *ArcheoForum*. In dit blad zou men veel aandacht besteden aan de omstreden Vermaning-artefacten. Wat we verwacht hadden is uitgekomen: er wordt in *ArcheoForum* nr. 1 geen enkele kritiek geuit op de "windlak"-midden-paleolithen, waarmee de Vermaning-artefacten (Hoogersmilde, Hijken, Eemster, Ravenswoud, Leemdijk, Blauwmeer, Voshaar) werden vergeleken en waardoor deze vals werden verklaard. Inmiddels zouden er zo'n 100 van deze "windlak"-stukken zijn gevonden, waarvan 80% bestaat uit afslagen. In 1975, toen de Vermaning-artefacten vals werden verklaard, waren dat er nog maar zes (zie Geensma 1997). In *ArcheoForum* nr. 1 worden de omstreden vondsten van Vermaning via een omweg benaderd. Men doet dit door het toepassen van het "falsificationistische regelsysteem". Met dit systeem zouden "ad hoc-hypothesen" en "cirkelredeneringen" niet meer kunnen optreden, omdat men werkt met een "kennisbestand" en daarom zou de uitkomst van het onderzoek verschoond blijven van onbewezen zaken en van tevoren ook niet bekend zijn.

In *ArcheoForum* hebben we moeten constateren dat de hoofdredacteur drs. Frans de Vries twee artikelen plaatst, over Vermaningzaken, die barsten van de "ad hoc-hypothesen", een aantal "cirkelredeneringen" en vreemde "onvolledige kennisbestanden". Blijkbaar is het werken met dit systeem moeilijker dan gedacht en wordt het alleen beheerst door de mederedacteur Lammert Postma, amateurarcheoloog en "ad hoc hypothesedetector" (De Vries, 1998), die eveneens twee artikelen in *ArcheoForum* nr. 1 verzorgde. Zijn aanpak is degelijk, ook al zijn we in deze artikelen een aantal merkwaardige archeologische zaken tegen gekomen. Zijn beide artikelen gaan echter nog niet over de Vermaning-artefacten. Hij geeft een inleiding en een werkvoorbeeld van het systeem. We kunnen er hier daarom niet dieper op ingaan wat dit uiteindelijk voor de Vermaning-artefacten gaat betekenen, wanneer het systeem daarop wordt toegespitst. De eindconclusie zal afhangen van "de verklarende kracht van het gebruikte kennisbestand" en in hoeverre dit kan worden "verstevigd" (De Vries, 1998).

Als we het woord "gebruikte" mogen interpreteren als "selectieve", dan is de eindconclusie nog tot op het laatste moment bij te sturen. Misschien hangt deze dan wel

af van de publieke opinie. In ieder geval heeft dr. Stapert er alle vertrouwen in, want in een open brief van 18 december 1986 aan dr. H. Kars, die bezig was met een onderzoek van de Vermaningvondsten, noemt hij op pagina 5: "Ik ben een groot voorstander van het falcifieerbaarheidsprincipe van Popper, en ik vind dat mijn conclusie daaraan onderworpen moet kunnen worden om wetenschappelijk toelaatbaar te zijn."

2.2: Geen antwoord op gemelde kritieken. De laankbare inzet van prof. Fr. Bordes tegen de geloofwaardigheid van amateurs die het voor Vermaning opnamen. *)

Enkele kritieken hebben we schriftelijk aan de redactie van ArcheoForum kenbaar gemaakt. We hadden graag een aantal vragen beantwoord gezien. We kregen geen antwoorden, maar men stelde dat we maar met artikelen moesten komen voor plaatsing in ArcheoForum. Daar geven we geen gehoor aan, daarvoor hebben we onze EXTERN. Het gaat dan m.n. om het artikel: "Wat vond François Bordes van de Vermaning-artefacten?" van drs. Frans de Vries.

De strekking van dit artikel komt erop neer dat drs. De Vries niet wil aannemen dat prof. Bordes tijdens een bezoek aan een aantal amateurs, op 24 nov. 1980, ten huize van dhr. A. Wouters te Lent, tot de conclusie kwam dat de door hem aldaar bekeken en onderzochte artefacten van Vermaning authentiek waren. De Vries kan zich niet voorstellen, dat prof. Bordes "van zijn geloof zou zijn gevallen", want eerder had hij vergelijkbare artefacten van Vermaning vals verklaard. De Vries denkt dit te kunnen aantonen door het afdrukken van een nooit eerder gepubliceerde brief van prof. Bordes aan drs. Stapert. In deze brief van 10 juli 1976 legt Bordes uit, waarom hij de eerder door prof. Waterbolk en dr. Van der Waals aan hem getoonde artefacten van Vermaning als recent vervaardigd beschouwt. Volgens hem zijn het vervalsingen. Hij denkt dat ze met een "stalen hamer" zijn geslagen. Hij schrijft dat hij dit zo ook tegen Waterbolk en Van der Waals gezegd heeft, toen ze hem bezochten in augustus 1969 (zie punten 6; 9.2). Deze laatste opmerking is van het grootste belang in onderstaande.

De Vries denkt dat dit het enige schrijven van Bordes is, waarin hij een mening ventileerde over de omstreden Vermaningstenen. Aan het eind van dit artikel zal blijken, dat De Vries volledig ten onrechte de amateurarcheoloog Ewold Hom in discredit heeft gebracht, en wanneer zijn artikel berust op het falsificationistische regelsysteem waarbinnen gewerkt wordt met een kennisbestand, nodig voor een objectieve eindbeoordeling, dan kunnen we niet anders dan vaststellen, dat De Vries dit door hem gepropageerde systeem tegelijk met zichzelf onderuit heeft gehaald. Hij heeft meteen de zwakke plek ervan blootgelegd: "de verklaringskracht van het gebruikte kennisbestand" (De Vries, 1998). Het lijkt er op dat De Vries geen enkele poging heeft ondernomen om een zo volledig mogelijk gevuld kennisbestand te verkrijgen.

We weten zeker dat een aantal zaken waarmee we in onderstaande de rol van Bordes in de zaak Vermaning gaan toelichten, ook voor De Vries toegankelijk waren geweest. Het feit dat De Vries geen enkele moeite heeft ondernomen om meer gegevens te verzamelen als aanvulling op zijn povere kennisbestand, maar toch gaat publiceren, noemen we om in zijn stijl te blijven: "het ongenietbaar te vroeg aanwenden van de verklaringskracht van het gebruikte selectief gevulde kennisbestand", in dit geval ook te noemen "het bewust-in-discredit-brengend-kennisbestand". Dit systeem zal in het echt maar tegen je gebruikt worden. Tegen een selectief gevuld kennisbestand, dat steeds opnieuw selectief bijgevoegd wordt, ook door derden, naar gelang de noodzaak, kan niemand op.

Een "voortdurend deels achterhaald actueel kennisbestand, al dan niet op weg naar de versteviging" heet zoiets. Soms wordt het met een boog om die "versteviging" heen gevoerd en wordt het dus niet "verstevigd". Dat heeft Vermaning tijdens zijn leven ondervonden.

*) Ons artikel was al afgerond, toen we ArcheoForum nr. 2 ontvingen. Daarin worden de APAN-kritieken wel genoemd, maar niet afgedrukt. De lezers van ArcheoForum nr. 2 weten dus niet waaruit die kritieken bestaan. Abonnees op ArcheoForum kunnen daarom een copie van deze kritieken opvragen bij het APAN-secretariaat. ArcheoForum nr. 2 leverde geen nieuwe stof op om ons artikel aan te passen. Het verhaal over het bezoek van Bordes aan de amateurs wordt in nr. 2 nog eens dunnetjes overgedaan. Nu ook met hulp van dr. Stapert. Door dr. Stapert werden ons een aantal zaken omtrent Bordes aangereikt, die zorgden voor de juiste aanvullingen. Waar we deze ingevoegd hebben, wordt dat vermeld met: (Stapert, 1998).

2.3: Onze eerste bedenking tegen de brief van Bordes.

Laten we de gang van zaken eens gaan reconstrueren en proberen uit te vinden wat de rol van Bordes geweest is in de zaak Vermaning. Zijn brief van 10 juli 1976 aan Stapert zat ook in het APAN-archief, evenals in het archief van dhr. A. Wouters, het meest uitgebreide archief over de zaak Vermaning in ons land. Deze brief zal daarom nog wel bij meer mensen terug te vinden zijn, omdat er binnen de APAN een kleinschalige "APAN-INTERN" bestond, welke zo nu en dan door dhr. A.M. Wouters werd samengesteld en die hij aan een klein aantal mensen opstuurde. De gecopieerde brief zat dus niet alleen in het Vermaning-dossier van het archief van het Gerechtshof te Leeuwarden, waar drs. De Vries hem aantrof. Merkwaardig is wel dat drs. De Vries zo'n ophef over deze brief maakt, want had hij een beetje onderzoek verricht, dan had hij kunnen vaststellen dat niemand deze brief van Bordes ooit eerder ter sprake bracht en dat de inhoud ervan nooit gebruikt is in de rechtszittingen over de zaak Vermaning. Zelfs niet door drs. Stapert, de felste Vermaningaanklager.

Die zou er toch alle belang bij hebben gehad, zou men denken, omdat de "stalen-hamer-techniek" toch precies omschrijft hoe de vervalsers te werk waren gegaan. In feite is het drs. De Vries die trots deze, tot dan onbekend gebleven, vervalsingsomschrijving van Bordes als eerste naar buiten brengt. Dit had hem voorzichtig moeten maken. Misschien is het wel een gevaarlijke primeur. We zullen zien.

3: Prof. Fr. Bordes in Palaeohistoria 15.

3.1: De onduidelijke weergave van Bordes' eigen twijfel over de artefacten van Hoogersmilde. Men maakt er gedeelde twijfel van.

De naam van prof. Bordes komen we in de zaak Vermaning meerdere keren tegen. De eerste keer is dat in de grote publicatie van prof. Waterbolk en dr. Van der Waals in Palaeohistoria nr. 15 uit 1973, over de middenpaleolithen van Hoogersmilde. Hun artikel heet: "The Middle Palaeolithic Finds from Hogersmilde" (men schreef dit bewust met één "o", omdat de dubbele "oo" in het Engels als een "oe" uitgesproken zou worden). Op pagina 102 vinden we de "NOTES" (voetnoten) behorende bij het artikel, en onder "note 4" staat het volgende over prof. Bordes (vertaald): "Toen prof. Fr. Bordes in augustus 1969 een klein aantal van de artefacten in zijn laboratorium te Bordeaux onderzocht, werd hij getroffen door het ongewone uiterlijk van de artefacten."

We worden hier niet gewaar wat Bordes gevonden had, ook niet waaruit zijn onderzoek bestond, of hoe hij de artefacten heeft onderzocht. Er was hem echter wel iets ongewoons opgevallen aan de stenen. Dus de bladzijde opgezocht waar "note 4" bij hoort. Op blz. 67 komen we

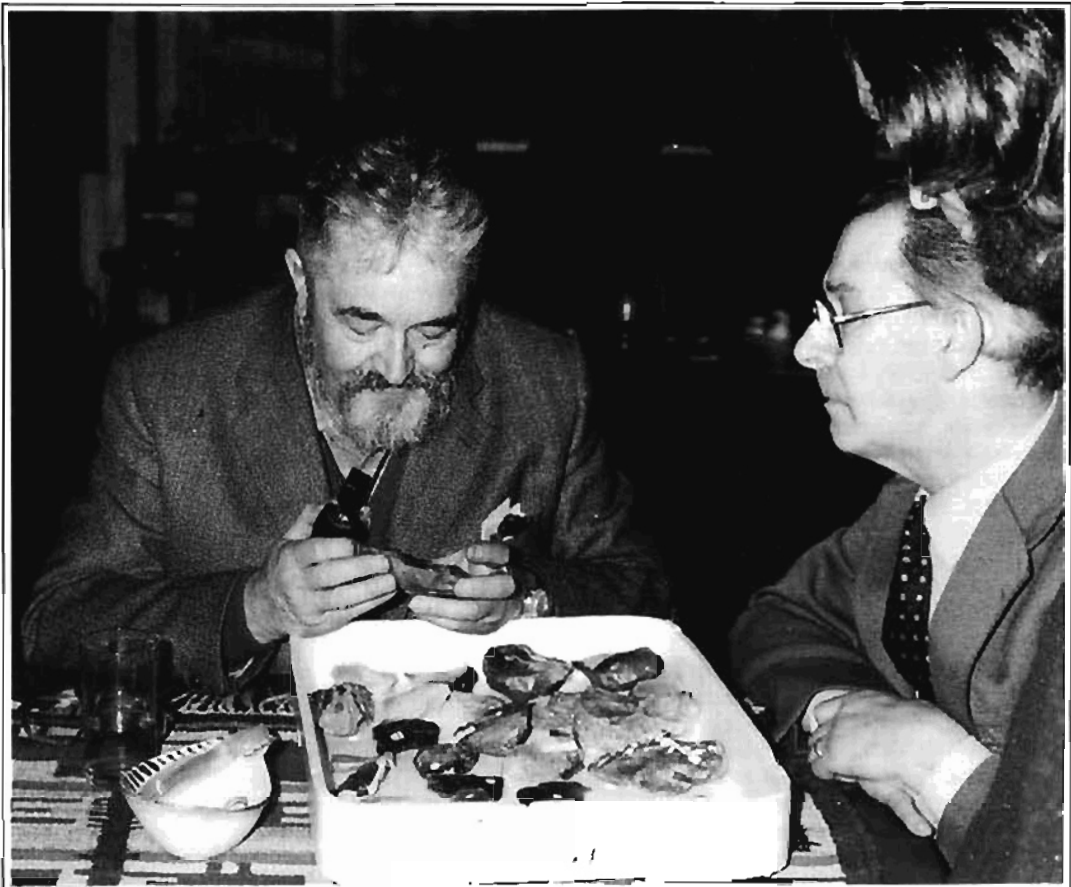
de verwijzing naar "note 4" tegen aan het eind van het volgende tekstdeel (vertaald):

"Als we de artefacten onder de binoculaire microscoop onderzoeken, wordt het verschil duidelijk. Het lijkt dat alle ribben tussen de afslagnegatieven, vooral op de uitstekende delen, afgerond zijn en een combinatie van glans en kleine krassen laten zien. Op het eerste gezicht kan dit de indruk geven dat de artefacten met een zandstraler bewerkt zijn, en feitelijk is dit verschijnsel verantwoordelijk voor een zeker wantrouwen wat betreft de authenticiteit van de artefacten (4)".

De auteurs schuiven dit wantrouwen oproepende verschijnsel echter terzijde, omdat

ze dit ook aantreffen op de vele in situ-vondsten, welke waren weggezaakt in de vorstscheuren in de keileem tot op een maximale diepte van 80 cm. Het ging om het derde deel van het totale aantal artefacten van Hoogersmilde. Ze memoreren zelfs dat de randen van de kleinste afslagen niet meer echt scherp zijn, maar ietwat afgerond. Het voorkomen van wel gevonden scherpe "miniaturafslagjes" wordt toegeschreven aan het rondlopen van Vermaning op de vindplaats, direct na zijn ontdekking in 1965, waardoor dieper liggende artefacten licht werden beschadigd. Het vermelden van de "miniaturafslagjes" geeft aan hoe minutieus de opgraving van Hoogersmilde geweest is.

Moeten we het hierboven geciteerde van blz. 67 uit *Palaeohistoria* 15 nu zien als de bevindingen van prof. Bordes, of van de opgravers? We houden het op het laatste, want dezen zullen zeker zelf door de binoculaire microscoop hebben gekeken in hun voorbereiding op de grote publicatie van 1973 en voordat ze in 1969 Bordes in Bordeaux opzochten. Ze hebben de artefacten immers kunnen bestuderen vanaf 1965. Ze zullen Bordes op dit verschijnsel gewezen hebben en er met hem over hebben gediscussieerd. Waterbolk zal dat later ook zo verwoorden (zie punten 7.1; 7.3; 9.1; 11.1). Het staat natuurlijk wel interessant als er in een dergelijke publicatie gediscussieerd wordt over bepaalde aspecten van de artefacten, daar is niets op tegen, het verhoogt de waarde van de uitkomst. Het betekent dat men kritisch is geweest. In dit geval konden Waterbolk en Van der Waals dan ook gefundeerd met de in situ-vondsten hun "gedeelde twijfel" terzijde schuiven, hoewel we niet weten waaruit de kri-

Op tafel een van de drie platte dozen met artefacten uit Drenthe. In deze doos zijn artefacten zichtbaar uit de vals verklaarde collecties Eemster, Ravenswoud en Hijken. Alle artefacten van Eemster werden zelfs ongezien vals verklaard. Bordes bestudeert hier een vuistbijl van Eemster. Hij laat zijn vingers over het oppervlak gaan. Rechts op de foto (zittend) dhr. A. Wouters en staand, nog net zichtbaar, dhr. J. E. Musch. Op hun uitnodiging was Bordes ingegaan en daarom verlangde hij zijn drie-daagse bezoek aan de Nederlandse instituten te Leiden, Amsterdam en Groningen, speciaal met één dag. Op 24 november 1980 werd hem door de amateurs een uitgelezen collectie midden-paleolithen uit Nederland getoond. Bordes schreef later over dit bezoek, en dat hij niets van de zaak Hoogersmilde begreep. Hij werd volledig op de hoogte gebracht en zijn rol in het geheel werd stevig bekritiseerd (zie alle punten onder 12). Foto: A. Wouters junior.

tiek van Bordes nou precies bestond. Dat het iets met het uiterlijk van de vondsten te maken had, wordt duidelijk in "note 4". We houden het er hier nog op, dat zijn twijfel vooreerst toch met de afrondingen te maken had.

3.2: Bordes had ook eigen twijfels, maar deze werden niet vermeld.

Zoals we nog in zijn brief zullen zien, die boven gedeeltelijk al werd aangehaald, had prof. Bordes andere twijfels. Wat die twijfels inhielden zou hij in 1969 rechtstreeks aan Waterbolk en Van der Waals gezegd hebben. Zijn twijfels waren vernietigend voor de vondsten. De artefacten waren vervalst. Wij gaan er vanaf nu ook van uit dat Bordes dit inderdaad tegen de Nederlandse wetenschappers gezegd heeft tijdens hun bezoek. (We komen er echter wél op terug). Opvallend is het daarom, dat we deze vernietigende kritiek niet terug vinden in het artikel van de beide Nederlandse wetenschappers, zelfs geen spoorje ervan. Het maakt achteraf wel duidelijker, dat de mening in het citaat met de zandstraler inderdaad niet van Bordes kan zijn geweest. Iedereen die de artefacten van Hoogersmilde onderzoekt zal het vanzelf opvallen, dat de afrondingen, genoemd in het citaat, op de stenen aanwezig zijn. Dus deze zullen ook Bordes opgevallen zijn, maar hij heeft er geen enkele waarde aan gehecht, omdat zijn mening op een ander fenomeen was gebaseerd, wat hij blijkbaar als enige zag. Daar was hij ten slotte dan ook specialist voor. Hij zei dat ze met een "stalen hamer" waren geslagen (zie punt 6).

Deze mening van Bordes ging Waterbolk en Van der Waals waarschijnlijk te ver; ze zouden volledig voor

joker staan indien ze het zouden geloven. Wat moesten ze nu denken van de in situ-vondsten? Waren ze erin getuind? Had een vervalser kans gezien, op een onnavolgbare wijze een aantal middenpaleolithische vindplaatsen te creëren, door zelfs artefacten tot op een diepte van 80 cm de grond in te duwen? Precies tot in de vorstschouren in de keileem, die niet aan de oppervlakte van de akker zichtbaar zijn! Dat kon niet. Hoe zou hij dat gedaan moeten hebben? Alle onderzoek zou voor niets geweest zijn. Het artikel in *Palaeohistoria* 15 zou niet geschreven behoeven worden. Ze hadden de "artefacten" weer kunnen inpakken, naar huis kunnen gaan en de zaak hebben kunnen vergeten.

3.3: Bordes was de enige wetenschapper die de vondsten afwees, nadat hij ze had gezien. Er waren ook twaalf positieve meningen van vooraanstaande Europese archeologen.

De auteurs hebben vastgehouden aan hun opgravingsgegevens en hebben de negatieve mening van Bordes niet rechtstreeks weergegeven, maar deze via "note 4" gekoppeld aan hun eigen twijfels over de afrondingen, maar ze bleven overtuigd van de echtheid. Dit ook omdat ze de artefacten van Hoogersmilde aan een twaalfstal andere Europese deskundigen hadden laten zien, die wel positief gereageerd. Dit waren allemaal wetenschappers die zich geregeld bezig hielden met culturen uit de Würm IJstijd. Met het Midden-Paleolithicum derhalve. Onder hen bevonden zich in ieder geval de volgende beroemdheden: prof. Müller-Beck uit Tübingen, prof. Schwabedissen uit Keulen, prof. Vermeersch uit Leuven en dr. A. Bohmers uit Groningen. Ook prof. Van Giffen uit Groningen hoorde er nog bij, hoewel hij niet veel ervaring kan hebben gehad met de Oude Steentijd. De overige deskundigen kennen we niet bij naam. Het zou Waterbolk gesierd hebben als hij deze namen allemaal openbaar had gemaakt. Tot zover was er dus niets aan de hand. Er was een "stevige twijfel" van Bordes, maar de publicatie kon gewoon verschijnen. De auteurs kregen veel lof en men beschouwde de publicatie algemeen als een gedegen stuk wetenschappelijk vakwerk. Wij doen dat nu nog. Maar in 1975 zal dat voor velen drastisch veranderen en duikt ook weer de naam van Bordes op. We moeten in gedachten blijven houden, dat Bordes de enige archeoloog was die het materiaal afkeurde nadat hij het gezien had. En ook dat Waterbolk de waarde-uitspraken van de overige twaalf wetenschappers die positief hadden gereageerd, volledig uit het beeld laat verdwijnen in 1975 en daarna. We mogen hier zelfs een uitroep tekenen bij plaatsen!

4: Prof. Fr. Bordes in het voorlopige beschuldigingsrapport van 1975, bijgewerkte versie.

4.1: De eerste openbaar gemaakte aanwijzingen over de twijfel van Bordes over de artefacten van Hoogersmilde. Voorheen was niet bekend, waaruit die twijfel bestond.

Op 18 maart 1975 wordt Vermaning van zijn brommer geplukt, gearresteerd, in de cel gesmeten en beschuldigd van vervalsing. De basisbeschuldiging daarvan wordt neergelegd in "Het voorlopig rapport over de steentijd-vondsten van Tj. Vermaning (bijgewerkte versie)", van 18 maart 1975. Daarin kunnen we lezen onder punt D, punt 6:

"De door de Franse specialist Prof. F. Bordes (Bordeaux) bij verschillende gelegenheden geuite en ook gepubliceerde twijfel aan de authenticiteit van artefactengroep 1 (Hoogersmilde)naar aanleiding van de bewerkingstechniek van de artefacten".

4.2: De signalering van het gebruik van een holle mening. Waterbolk had deze in 1969 al leeg laten lopen. Stapert kan er maar niet genoeg van krijgen.

In dit punt wordt nog een wetenschapper genoemd, daar waar wij puntjes hebben ingevoegd, die eveneens twijfel zou hebben ten aanzien van de artefacten, maar deze heeft nooit een betreffend artefact in handen gehad. Zijn mening was alleen gebaseerd op tekeningen. Het was dr. C.E.M. McBurney uit Cambridge. Aangezien zijn mening gebaseerd was op het zien van een paar tekeningen, kan deze niet serieus genomen worden in een dergelijk zwaar beschuldigend rapport. Geen enkele zich serieus noemende onderzoeker zal alleen op basis van het zien van een paar tekeningen een dergelijke mening ventileren en deze ook nog eens laten gebruiken in een aanklacht. Geen enkele zich serieus noemende onderzoeker, ook te noemen aanklager, zal een dergelijke mening serieus nemen en gaan gebruiken in een aanklacht, in dit geval het "voorlopig rapport". Het is echter wel gebeurd. Zijn mening lijkt tot op de dag van vandaag door dr. Stapert serieus genomen te worden (Stapert, 1998). Van Bordes weten we, uit een brief aan Wouters, dat hij nooit een uitspraak deed over tekeningen en foto's. Hij wilde altijd eerst de artefacten op de hand bekijken. Waterbolk schrijft op 9 mei 1969 aan McBurney, dat hij diens twijfel afwijst. Waterbolk (Uit het persoonlijke rapport van Waterbolk 1939/1979, zie punt 9, vertaling K.G.):

"Wij denken niet dat er reden tot twijfel hoeft te bestaan over de echtheid van deze vondsten. Toegegeven, het merendeel van deze vondsten werd door een amateur aan de oppervlakte van een akker gedaan, welke diep geploegd was. Maar van onder de bouwvoor komen een aantal artefacten, vnl. afslagen, die we zelf hebben opgegraven uit ongestoorde grond. Sommige passen zelfs op de grotere eerder gevonden stukken. De paar geselecteerde tekeningen van de artefacten, nodig voor een kort voorbereidend artikel, geven niet voldoende de kenmerken weer van de industrie".

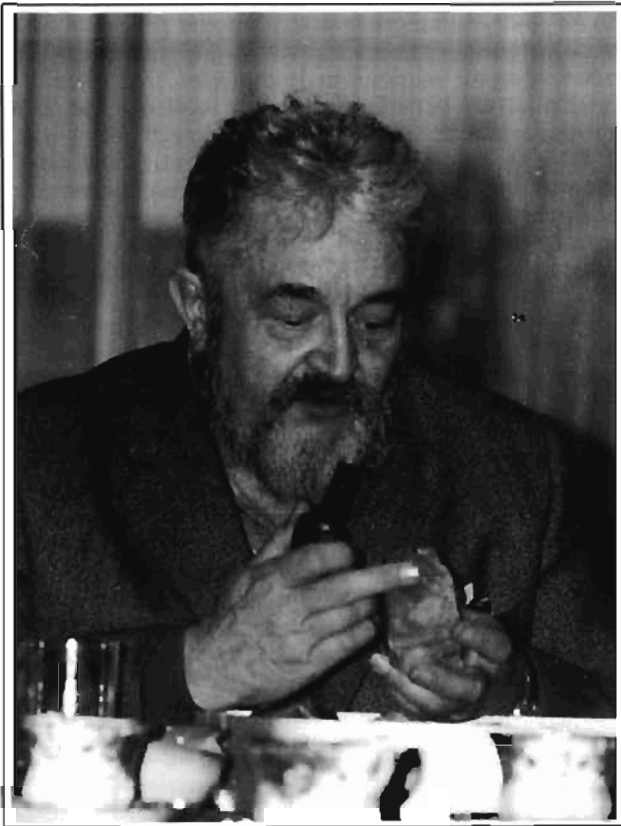
Hiermee had Waterbolk de bedenkingen van McBurney voldoende gepareerd. Dat deze oude holle mening dan toch weer uit de kast werd gehaald om ermee de twijfel van Bordes te vergroten, geeft indirect iets aan over de waarde van Bordes' twijfel. Stapert gebruikt nog steeds dezelfde methode (Stapert, 1998).

4.3: Van wanneer zijn de meermalen geuite kritieken van Bordes?

Onder punt D, punt 6, staat dat Bordes dus "bij verschillende gelegenheden" zijn twijfel geuit zou hebben en dat hij deze ook gepubliceerd zou hebben. Er wordt niet vermeld, tijdens welke gelegenheden Bordes zijn twijfel geuit heeft en er wordt evenmin gemeld in welke publicatie(s) van Bordes te vinden is, wat zijn twijfel precies inhield en uit welk jaar die publicatie(s) stamt en waar deze te vinden is. Waarom werd de twijfel van Bordes niet letterlijk overgenomen uit een van zijn eigen publicaties in het "voorlopig rapport" van 1975? Indien deze publicatie(s) van Bordes vóór 1973, dus vóór het verschijnen van *Palaeohistoria* 15 ligt, en als Waterbolk en Van der Waals deze publicatie(s) gekend zouden hebben, dan zou dat zeker gevolgen hebben gehad voor hun eigen grote publicatie. Voorlopig doen we dan ook maar net alsof we van niets weten en denken maar dat deze publicatie(s) van Bordes van ná 1973 is, dus van ná het verschijnen van *Paleohistoria* 15. Punt D, punt 6, maakt wel indruk op ons.

Misschien moesten we even wachten, want de kans bestond dat de publicaties van Bordes, of een van de publicaties van Bordes nog in het navolgende rapport van Waterbolk en Stapert zou worden opgenomen, want in het rapport van 1975 zijn de laatste regels:

"Tot slot zij opgemerkt, dat de in dit voorlopige rapport genoemde opvattingen alle door nadere rapporten, expertises, illustraties, etc. kunnen worden geadstrueerd."

Bordes " bezig " met een vuistbijl van Eemster. Zijn vinger weer als een detector gebruikend. Er viel hem niets verdachts op. Zijn opinies, geuit tijdens het bezoek aan de amateurs op 24 november 1980, staan lijnrecht tegenover zijn mening, zoals door hem verwoord in zijn brief van 10 juli 1976 aan dr. Stapert. (Zie recher kolom op deze pagina bij punt 6). Dit mag zeer opmerkelijk genoemd worden, want de artefacten van Hoogersmilde komen zeer sterk overeen met die van Eemster, Hijken en Ravenswoud. Alles was vals verklaard, dus ook die Bordes onderzocht te Lent. Wist hij veel. Door zijn brief aan Stapert had hij zich echter onlosmakelijk verbonden met de zaak Vermaning. Uiterst opvallend is echter dat zijn brief aan Stapert (punt 6) pas in 1997 openbaar is gemaakt en dat de inhoud nooit door de wetenschappers die Vermaning beschuldigden, tegen hem werd ingezet. Drs. De Vries, hoofdredacteur van ArcheoForum, zet de brief in tegen de geloofwaardigheid van de amateurarcheologen die bij het bezoek van Bordes aanwezig waren. Zijn artikel zou beschermd worden door het "falsificatienistische regelsysteem" en daarom zou De Vries gevrijwaard moeten kunnen blijven van kritiek. Dat denkt hij, maar we stellen hier dat drs. De Vries zijn mening, gesteund door zo'n pover kennisbestand, nooit had mogen publiceren. Een aantal belangrijke gegevens uit ons artikel waren voor hem ook toegankelijk geweest. Met zijn luikbare actie heeft hij veel ongenoegen opgeroepen. Wat ons betreft, ons commentaar leveren we in deze EXTERN in de vorm van het artikel over Bordes, omdat de rol van Bordes een onvergelykbare grootheid is binnen de zaak Vermaning. Bordes staat aan het begin er van, maar ook aan het eind. De oorzaak en de oplossing liggen voor een groot deel bij hem. Foto: A. Wouters jr.

5: Prof. Fr. Bordes in het aanvullende rapport uit 1976.

Het volgende rapport moesten de heren wetenschappers op bevel van de rechtercommissaris Mr. W.C. van Oort van de Arrondissementsrechtbank te Assen samenstellen, omdat ook hij benieuwd was naar al die "nadere rapporten, expertises, illustraties, etc.". Het rapport dat pas een jaar later, op 17 mei 1976 verschijnt, geven de onderzoekers een onwaarschijnlijk wrede titel mee; de titel is:

"De "steentijdvondsten" van Tj. Vermaning. Bewijsvoering betreffende valsheid. Door Dick Stapert.

Daarin zal dan wel iets staan uit een publicatie van prof. Bordes, waaruit zal blijken welke twijfels hij heeft gehad en waar we zijn publicatie(s) kunnen vinden. Niets van dat alles. Er staat geen enkel citaat van Bordes in, we komen niets extra's te weten. Er wordt alleen vermeld dat Bordes twijfels had geuit, dit in tegenstelling tot vrijwel alle andere archeologen tot dan toe (Stapert 1976, p. 6). Mc. Burney wordt weer opgevoerd, maar ook nu niets

over de brief van Waterbolk uit 1969, waarin hij de kritiek van Mc. Burney al had ontzenuwd. Wij zien dit als het bewust achterhouden van voor Vermaning ontlastende gegevens. Dat is een uiterst kwalijke methode. Waarom drukt Waterbolk deze brief later wel af in zijn persoonlijke terugblik van 1979? (zie punten 4.2 en 14.2).

We moeten ons nu afvragen, wat er fout gelopen kan zijn in de communicatie tussen Stapert en Bordes, want zeer kort na het gereedkomen van zijn aanvullende rapport 1976 komt de brief van 10 juli 1976 van Bordes aan Stapert tevoorschijn. In de brief maakt Bordes gewag van het feit dat hij een rapport van Stapert ontvangen heeft over de zogenaamde midden-paleolithen van Vermaning. We gaan ervan uit dat dit het aanvullende rapport van 1976 is geweest. Het kan zijn dat Stapert het rapport nog niet helemaal had afgerond en dat hij hoopte op een schriftelijke uiteenzetting van Bordes met een duidelijke omschrijving van diens twijfels. We weten niet wanneer Stapert zijn aanvullende rapport opgestuurd heeft. In ieder geval kwam het antwoord van Bordes kort na het verschijnen van het aanvullende rapport van Stapert en deze kon de schriftelijke mening van Bordes er daarom niet meer in opnemen. Stapert zou dit misschien wel gewild hebben, maar hij kon het verschijnen van het aanvullende rapport waarschijnlijk niet langer uitstellen; het had al meer dan een jaar geduurd. Hij wilde graag een mening van Bordes. Maar mogelijk was die naar het buitenland. Het was bekend, dat hij soms lange tijd van huis was. Stapert heeft nooit meer iets met het antwoord van Bordes gedaan. Dat is onbegrijpelijk, gezien de inhoud van de brief in relatie tot de aard van de affaire Vermaning. De brief werd nooit tegen Vermaning ingezet. Waarom niet? Hier is dat nog een groot vraagteken, maar verderop?... we zullen zien. Opvallend is dat de inhoud van de brief van Bordes geheim bleef, ongebruikt is misschien beter, tot een trotse drs. Frans de Vries hem in 1997 als een vermeende primeur publiceert in ArcheoForum nr. 1 (De Vries, 1997), om er enkele APAN-leden mee onderuit te halen.

6: Prof. Fr. Bordes in zijn eigen brief van 10 juli 1976 aan dr. Stapert. Zijn reactie op het aanvullende rapport van Stapert uit 1976. De vertaling luidt:

Carsac, 10 juli 1976.

Beste dr. Stapert,
Hartelijk dank dat u mij uw rapport stuurde over de zogenaamde paleolithische vondsten van dhr. Vermaning. Ik ben er altijd van overtuigd geweest dat het vervalsingen waren, en slechte ook nog bovendien. Toen Waterbolk en Van der Waals ze mij lieten zien, was ik te diplomatiek. Ik wilde ze niet te erg laten schrikken, dus wat ik zei was: "dat het een zeer ongewone techniek was, en dat het lijkt alsof het met een stalen hamer werd gedaan, en het is zeer verschillend van elke techniek die ik ken. U moet voorzichtig zijn wat betreft de herkomst." Misschien had ik brutaler moeten zijn, en had ik moeten zeggen: het zijn vervalsingen, en slechte!
Hoe dan ook, het grootste deel van deze vuurstenen "werktuigen" zouden volledig onbruikbaar zijn geweest voor de prehistorische mens, want de randen zijn kapotgeslagen en verbrijzeld (en niet door het gebruik, maar door ondeskundig afslaan).
In uw rapport zinspeelt u op enkele echte midden-paleolithen uit Nederland. Waar is dit gepubliceerd?

Met vriendelijke groeten,
Hoogachtend

F. Bordes
Carsac-Aillac
24200 SARLAT France

6.1: Als het zo gegaan is, dan moet dat gezorgd hebben voor een onaangenaam sfeertje.

Dit is dus de beruchte, altijd achtergehouden brief. Als we de inhoud bestuderen, kunnen we het niet met prof. Bordes eens zijn op het punt van de diplomatie. Integendeel, we vinden dat hij keihard zijn mening kenbaar heeft gemaakt. Hij heeft Waterbolk en Van der Waals in 1969 precies verteld wat hij er van dacht. Zijn "stalen hamer"-determinatie konden de heren mee naar huis nemen. Hij zag de techniek niet zitten, hij kende deze niet uit de prehistorie. Recent vervaardigde rotzooi dus, en bovendien ook nog van een zeer slechte kwaliteit. Hoe kon iemand daar in trappen. Het moet Waterbolk en Van der Waals duidelijk zijn geweest, dat Bordes er alleen maar vervalsingen in zag. Bordes zal dan ook geen interesse hebben getoond in het determineren van het geheel. Wat zou dat ook voor zin hebben gehad? Misschien wilde hij wel niet eens dat zijn naam genoemd zou worden in de grote geplande publicatie van Waterbolk en Van der Waals. Hij zou toch niet graag zien dat hij in verband werd gebracht met deze vervalsingen en dat het zou lijken alsof hij er een serieuze typologie voor had samengesteld. Hij zal de "knullige" wetenschappers uit Holland liefst zo snel mogelijk kwijt zijn geweest.

6.2: De kritiek is niet mals. Waarom werd deze verzwegen tot 1975 en ook toen niet volledig openbaar gemaakt?

Hoe lang Waterbolk en Van der Waals bij Bordes zijn geweest, wordt later in hun grote publicatie niet duidelijk. En zoals al opgemerkt, werd ook niet duidelijk gemaakt waaruit het onderzoek van Bordes heeft bestaan en wat Bordes van de artefacten vond. We kennen zijn mening nu (zie brief) van hem zelf. Hij ziet ze als slechte vervalsingen. We weten nu ook dat Waterbolk en Van der Waals dit wisten voordat ze gingen publiceren (zie punten 3.1; 4.3). Tot aan 1975 werd zijn twijfel genegeerd, of bewust niet genoemd, mogelijk omdat Waterbolk en Van der Waals zo genoten van hun roem die ze binnen hadden gehaald met hun grote publicatie en eerder al met voorpublicaties in diverse bladen en tijdschriften. Het lijkt er, na het lezen van de brief, in ieder geval op dat Waterbolk en Van der Waals, *indien het gegaan is zoals Bordes in zijn brief weergeeft*, een aantal belangrijke zaken hebben verzwegen na hun thuiskomst en dat ze wilens en wetens hun verhaal in *Palaeohistoria* 15 geplaatst wilden hebben. Desnoods met verdraaide, of half ware zaken. Bordes moet deze publicatie gekend hebben, mogelijk had hij hem zelfs in bezit. Het is nauwelijks voor te stellen dat hij nooit enige kritiek op deze publicatie heeft geuit. Zijn naam kwam er toch in voor, ook i.v.m. de determinatie van de "artefacten". Hij moet de wetenschappers uit Holland werkelijk aandoenlijk hebben gevonden met hun schamele kistjes "valse midden-paleolithen", waar ze zo blij mee waren. Hij zal ze in bescherming hebben genomen. Maar is dat wel zo? Voordat we daarover een conclusie gaan vormen, brengen we u de volgende zinsnede uit de brief van Bordes nog eenmaal in herinnering:

"Ik wilde ze niet te erg laten schrikken, dus wat ik zei was: dat het een zeer ongewone techniek was, en dat het lijkt alsof het met een stalen hamer werd gedaan, en het is zeer verschillend van elke techniek die ik ken".
De datum was augustus 1969.

7: Prof. Fr. Bordes in de getuigenis van prof. Waterbolk voor de rechtbank te Assen, Vermaningproces Assen I, op 2 februari 1977.

7.1: Waterbolk spreekt vrijuit over zijn bezoek aan Bordes, maar niet over diens twijfels. Hij houdt de brief van Bordes achter. We mogen aannemen dat hij dat bewust gedaan zal hebben.

Op 10 juli 1976 schrijft Bordes zijn "hamerbrief" aan

Stapert. Aangezien ook prof. Waterbolk een van de "ontmaskeraars" van Vermaning was, was de brief voor hem ook waardevol, maar het vreemde is dat hij, noch Stapert*), er gebruik van heeft gemaakt. Zelfs niet voor het gerecht. In het rechtbankverslag van 2 febr. 1977, Assen, zijn de woorden van prof. Waterbolk letterlijk opgetekend. Op die dag moest Waterbolk getuigen. Dat is 8 maanden na de brief. Op de pagina's 35 en 36 van het rechtbankverslag staat wat Waterbolk over Bordes heeft gezegd. Hij houdt de gegevens uit de brief achter (????). Hij zei over Bordes:

"Wij hebben in verband met de uitwerking van het materiaal van Smilde een bezoek aan prof. Bordes in Bordeaux gebracht. Een groot deel van het materiaal is meegenomen en ik meen dat daar ook enkele stukken van Hijken bij waren.....Prof. Bordes heeft twee dagen lang het materiaal met ons bekeken.....Prof. Bordes was toen getroffen door het merkwaardige uiterlijk van de stenen en de merkwaardige afrondingssporen. Prof. Bordes bekeek het materiaal na het uitpakken meteen door een loep. Die verschijnselen waren ons ook wel opgevallen".

*) Het rechtbankverslag bevat 23 pagina's waar Stapert aan het woord is. Bordes wordt niet genoemd, laat staan de "hamerbrief". Maar ook dr. Van der Waals heeft tijdens zijn verhoor de naam Bordes niet genoemd. Toch was hij in 1969 ook in Bordeaux geweest!

7.2: De twijfels over de afrondingen waren inderdaad van Waterbolk en Van der Waals.

In bovenstaande getuigenis van Waterbolk vinden we in ieder geval bijna letterlijk terug wat er in *Palaeohistoria* bij "note 4" te lezen staat (zie punt 3.1), wanneer het gaat om het merkwaardige uiterlijk van de stenen. Waterbolk voegt er hier echter aan toe, dat Bordes de afrondingen merkwaardig vond, evenals de Groninger wetenschappers dat eerder al hadden gevonden. Dit betekent dat ze Bordes erop gewezen hebben. Hiermee wordt duidelijk gemaakt, dat het bovengenoemde citaat van blz. 67 van *Palaeohistoria* 1973, met de daarin omschreven twijfel en de zandstraler, volledig de meningen van Waterbolk en Van der Waals weerspiegelen en dat het niet Bordes was die deze verschijnselen met een binoculaire microscoop heeft onderzocht, maar dat dit ook de auteurs zijn geweest. Het onderzoek van Bordes bestond alleen uit het bekijken van enkele artefacten met een loep. Dat het er maar een paar waren, weten we uit "note 4". De rest van het onderzoek bestond uit het samenstellen van een typologie, want daarin was Bordes gespecialiseerd. De Franse typenbenamingen bij de afgebeelde artefacten in *Palaeohistoria* 15 moeten dan ook op basis van dit bezoek zijn ontstaan. Het blijft zeer vreemd dat Bordes serieus meewerkte aan het samenstellen van een typologie van, in zijn ogen, zeer slecht vervalste artefacten (zie punten 6: 9.2).

7.3: Onze tweede bedenking tegen de brief van Bordes en het vermoeden dat Waterbolk ook bedenkingen gehad moet hebben.

Terug naar Waterbolk:

"Prof. Bordes heeft ons gevraagd of het materiaal wel echt was en wat de vondstomstandigheden waren. Wij hebben toen de medelingen van de vinder verteld, de verifiëring van de vindplaats en het vinden van stukken door ons zelf in grond die wij destijds als ongeroerde grond meenden te moeten beschouwen. Daarna deelde hij mede, dat hij het materiaal uit het noorden niet kende en dat zijn ervaringsgebied de Franse grotten waren en het löss van het bekken van Parijs. Zijn ervaring omvat niet de morene keileemsituaties in het Noordecuropese laagland".

Ook hier stelt Waterbolk dat deze vondsten wel echt

Bordes, Wouters en J.E. Musch gebogen over de doos met de "windlakers" uit Drenthe. Er werd aan Bordes uitgelegd dat dit allemaal oppervlaktevondsten waren, vermoedelijk van vóór de ijsbedekking van de Saale-ijstijd. Dat deze artefacten daarom niets te maken hadden met een plaatselijk bestaand hebbende cultuur. Een "windlak" kampement of slachtplaats was nog nooit gevonden en dat zou ook nooit gebeuren. Foto: A. Wouters jr.

moesten zijn, omdat hij ze ook in ongestoorde grond had aangetroffen. Daarom kon hij het wantrouwen van Bordes niet serieus nemen. Ook omdat Bordes te kennen gaf, geen enkele ervaring te hebben met de noordelijke keilemsituatie. Hier kon Waterbolk de beroemde paleospecialist nog iets leren. Die kans zal hij zeker genomen hebben en hij zal een uiteenzetting hebben gegeven over het kryoturbatieproces, waardoor de afrondingen op de artefacten mogelijk waren ontstaan. Hij zal Bordes foto's hebben getoond van de opgraving, waarop de kryoturbatie verplooiingen zichtbaar waren in het profiel en waarop de vorstschouren in de keileem bloot lagen aan de horizon van het afgeschaafde oppervlak. Tekeningen van het profiel en een foto van het opgravingsvlak zijn afgebeeld in *Palaeohistoria* 15. Het is daarom alleen maar fatsoenlijk geweest van Waterbolk en Van der Waals, dat ze Bordes genoemd hebben in *Palaeohistoria* 15 i.v.m. die enige eigen twijfel, "de afrondingen", van de artefacten. Dat er verschil zat tussen hun twijfels komt in *Palaeohistoria* niet uit de verf. En over de "stalen hamer" wordt nergens iets vermeld. Hoewel ze wisten dat Bordes er zo over dacht. Bordes had blijkbaar zelf een antwoord gegeven op de vraag die hij hun had gesteld, of het materiaal wel echt was. Deze determinatie plus de opmerking van Bordes, dat hij dit in 1969 ook gezegd zou hebben, zal hard zijn aangekomen bij Waterbolk. Harder dan we ons hier kunnen voorstellen. Maar het zal de reden zijn geweest waarom Waterbolk de inhoud van de brief niet tegen Vermaning heeft ingezet. Was er iets mis met deze brief en wist Waterbolk daar meer van? (zie punt 9.2).

8: Prof. Fr. Bordes op het Unesco-congres te Parijs in 1971. Vervolg rechtbankverslag.

8.1: Waterbolk spreekt vrijuit over een conflict met de grote geleerde op een congres te Parijs in 1971. De werkelijke twijfel van Bordes betrof technologische aspecten en niet de afrondingen.

Verderop in het rechtbankverslag noemt Waterbolk een Unesco-congres te Parijs (1971), waar hij Bordes weer

ontmoet. Er ontstaat flinke onenigheid tussen de beide wetenschappers over een datering van Franse vondsten. Waterbolk had, met de C14-methode, volgens Bordes een aantal Franse vondsten te jong gedateerd in vergelijking met zijn eigen oudere eerdere datering. Bordes is daarover verbolgen en reageert daarom ook afwijzend over de Nederlandse vondsten van Waterbolk. Citaat Waterbolk:

"Volgens de gedrukte tekst van hetgeen hij toen zei in de discussie, noemde hij de Nederlandse vondsten niet overtuigend en was hij van de authenticiteit niet zeker, omdat de wijze van bewerking zeer verschilde van de normale techniek van de Acheuléen- en Moustériënmens".

Geen woord over afrondingen. Zijn aanval op de authenticiteit van de artefacten betrof zuiver de technologische aspecten. Zijn kritiek op de vondsten kan nog archeologisch genoemd worden. Dit is wel vreemd, want in 1969 wist hij al dat het zeer slechte vervalsingen waren. Hij had dat direct gezien. De stenen hadden niets te maken met de prehistorische Acheuléen- en Moustériënmens. Dat had hij hier dan toch ook zo kunnen stellen. Of beschermde hij Waterbolk nog een beetje? De "discussie" vond plaats vóór het verschijnen van *Palaeohistoria* 15 in 1973. Waterbolk kende de twijfels van Bordes, maar omschrijft ze niet. Hij kon ze gemakkelijk met de in situvondsten weerleggen. Bij note 4 plaatst hij een vage tekst over twijfel van Bordes. Het kon van alles betekenen (zie punten 3.1; 9.2; 9.4).

8.2: Onze derde bedenking tegen de brief van Bordes.

De vraag wordt nu of Bordes het in 1969 wel over vervalsingen en de "stalen hamer"-techniek heeft gehad, vóórdat hij zijn brief schreef. Deze absolute kritieken duiken pas in 1976 op, nadat hij het rapport van Dick Stapert, "De "steentijdvondsten" van Tj. Vermaning. Bewijsvoering betreffende valsheid" (Bordes schreef "uw rapport", dit moet het rapport 1976 zijn. Zie punt 6). Kon hij met deze steun in de rug "eindelijk" vrijuit zijn mening geven en

hoefde hij niet meer "diplomatiek" te zijn? Het kan ook zijn dat hij met deze brief Waterbolk nogmaals een hak wilde zetten i.v.m. hun meningsverschil over de dateringen van de boven genoemde Franse vondsten, wat hij zeer hoog opnam, getuige zijn reactie op het Parijse congres. We moeten zelfs serieus in overweging nemen, dat Bordes in Parijs voor het eerst aan kwam zetten met zijn bedenkingen tegen de Vermaningartefacten van Hoogersmilde (zie punt 9.2). De gepubliceerde tekst van de discussie ging over de prehistorische bewerkingstechniek en was mogelijk te summier; er kwam niet in naar voren wat Bordes precies bedoelde, zodat Waterbolk en Stapert er in hun voorlopige rapport van 1975 niets anders mee konden, dan slechts signaleren dat een bepaalde twijfel van Bordes, omtrent de bewerkingstechniek, ergens was gepubliceerd (zie punt 4.1). Door het rechtbankverslag weten we nu, dat het in het verslag van het Unescocongres van 1971 te vinden was geweest.

8.3: Het misnoegen van Waterbolk. Bordes onderstreept zijn tegengestelde mening over de datering van Waterbolk met niet aan de orde zijnde zaken om Waterbolk onzeker te maken. De mogelijke aanzet tot de Vermaning-affaire?

In het rechtbankverslag vinden we dus de aanwijzing over "de gepubliceerde twijfel", welke al genoemd werd in het eerste beschuldigingsrapport van 1975, punt D, punt 6 (zie punt 4.1). Nu we weten wat de "publicatie" van Bordes' twijfel precies inhoudt en wat voor soort publicatie het is, moeten we er onze bedenkingen over uitspreken. Het blijkt te gaan om een verslag van een discussie op een congres. Het is dus geen publicatie van Bordes persoonlijk, n.a.v. een onderzoek. De discussie, als het al een discussie is geweest, lijkt erg veel op een ordinaire ruzie tussen twee hoogleraren, met alle gevolgen van dien. Er werd door Bordes niet meer onbevooroordeeld geoordeeld over de stenen van Vermaning. Hij moet woedend zijn geweest, of erger nog. Het lijkt alsof Bordes wraak wilde nemen omdat Waterbolk iets negatiefs over zijn Franse vondsten naar voren had gebracht en daarom een niet ter zake doend argument in stelling bracht. Waterbolk daarover:

"In 1971 heb ik voorzichtig enkele hypothesen gelanceerd, waarin ik twijfelde over de ouderdom van het Franse materiaal. Dat schoot prof. Bordes in het verkeerde keelgat en hij reageerde daarop door zich de opmerking te permitteren, dat de mededelingen van mij niet juist zouden zijn en dat hij ook niet in het Nederlandse materiaal geloofde"

Wat er op het Unesco-congres gebeurde, veroorzaakte vermoedelijk een tragische omwenteling in de vriendschappelijke betrekkingen tussen Waterbolk en Bordes. Daardoor verslechterden waarschijnlijk ook de contacten tussen de archeologische instituten van Groningen en Bordeaux, waarvan de professoren aan het hoofd stonden. In beginsel ligt daar mogelijk al de aanzet tot de Vermaning-affaire.

8.4: "Bordes, the man legendary for his explosive temper and devastating "put downs" of those who disagreed with him." (Binford 1972, Stapert 1998).

Op dit punt in ons verhaal ontkomen we er niet aan om het karakter van Bordes iets nader te belichten. U zult misschien tegenwerpen, dat dat niets met archeologie te maken heeft, maar bedenk dan: dat heeft de Vermaning-affaire ook niet. In het direct bovenstaande hebben we kunnen lezen dat Waterbolk "voorzichtig enkele hypothesen lanceerde". Hij hoefde dat toch niet voorzichtig te doen, zijn hypothesen waren immers gestoeld op de C14 datering. Deze was aardig absoluut te noemen tot een datering van 70.000 jaar. Daar zat hij ruim onder. Er moet dus een andere reden voor zijn geweest. Waterbolk

kende Bordes, maar ook diens reputatie. Bordes stond bekend als een heethoofd. Na zijn dood zijn we daar meer over te weten gekomen. Met name door een beschrijving van de Amerikaanse archeoloog Lewis Binford (Stapert, 1998), die groot respect had voor de grote Franse geleerde, maar ook meermalen met hem had "gediscussieerd". Binford (vertaling K.G.):

"Bordes, de man die berucht was om zijn explosieve temperament. Hij maakte iedereen af die het niet met hem eens was. Hij sabelde ze neer".

Stapert (1998) heeft Bordes ook een aantal keren ontmoet en herinnert zich een discussie na afloop van een congres in 1977:

"Sommige van zijn bijdragen aan de discussies verbijsterden mij en andere toehoorders door de agressieve toonzetting ervan".

Het wordt nu ook duidelijker waarom Waterbolk zijn hypothesen voorzichtig uiteen zette, want hij wist dat ze verschillen van die van Bordes. Waterbolk stond bekend als een eerlijke, rustige, ietwat verlegen man. Hij zal de verwachte opvolgende "discussie" zo voorzichtig mogelijk hebben willen inleiden. Hij had zich echter nooit kunnen indekken tegen de ongemotiveerde kritiek van Bordes op de Hoogersmildevondsten. Deze stond volledig buiten de "discussie". Bovendien had Bordes de artefacten in 1969 totaal niet bekritiseerd. Hij accepteerde ze als werkelijke midden-paleolithen (zie punt 9.2).

9: Prof. Fr. Bordes in de persoonlijke terugblik van prof Waterbolk uit 1979. Een opvallende voetnoot. We krijgen zekerheid omtrent onze bedenkingen tegen de brief van Bordes.

9.1: Nogmaals Bordeaux, augustus 1969.

In 1979 vervaardigt Waterbolk het rapport: "Het onderzoek van het oudere paleolithicum van Noord-Nederland. Een persoonlijke terugblik over de jaren 1939 - 1979". Deze terugblik kwam op de dag van verschijnen ook in bezit van Wouters.

Onder punt 3.2. gaat prof. Waterbolk uitgebreid in op zijn bezoek aan Bordes, 1969 Bordeaux. Hij schrijft daarover:

"Om onze voorlopige opvattingen op typologisch en chronologisch gebied te toetsen, brachten wij in augustus 1969 een bezoek aan prof. F. Bordes te Bordeaux, met wie zeer vruchtbaar over beide aspecten werd gediscussieerd. Bij die gelegenheid uitte deze wel bedenkingen op grond van de aanwezigheid van hem ongevoorn voorkomende afgeronde uitstekende ruggen op de stukken. Maar omdat zijn grote kennis vooral gebaseerd is op materiaal afkomstig van rivierafzettingen, loessafzettingen en grotten, en hij met de specifieke geologische en mechanische eigenschappen van de Drentse keileem niet vertrouwd was, en omdat wij de authenticiteit meenden te kunnen bevestigen, heeft dit bij ons geen twijfel doen ontstaan. Met de type-indeling zoals later in Palaeohistoria gepubliceerd, was Bordes het geheel eens. X"

9.2: Een niet te onderschatten voetnoot. De inhoud van de brief van Bordes klopt niet.

Het kruisje achteraan de laatste zin werd later door Waterbolk toegevoegd. Het verwijst naar een voetnoot. Waarschijnlijk ontdekte hij bij het nalezen dat hij daar iets vergeten was. In de linker marge van de pagina voegde hij in de voetnoot het volgende toe:

"X/ noot (1980). Bij die gelegenheid werden door hem ook geen twijfels uitgesproken over de (merkwaardige) typensamenstelling van het complex of op grond van technologische aspecten".

Wat moeten we nu van de brief van Bordes denken? Daarin staat toch dat zijn twijfels alleen betrekking had-

den op juist die technologische aspecten. Over het maken van de artefacten. Hij zou dit in 1969 al tegen Waterbolk en Van der Waals hebben gezegd. Het technologische aspect werd door hem zelfs vertaald in de "stalen hamer". Op z'n minst zit nu een van de twee professoren met een probleem. Er is maar één waarheid. Waterbolk zal de voetnoot "X/ noot (1980)" in zijn persoonlijke terugblik zeker niet voor niks later nog hebben toegevoegd. Misschien wilde hij een "hint" achterlaten. Hij maakte ermee duidelijk, dat Bordes in Parijs (1971) voor het eerst de authenticiteit van de artefacten bestreed (zie punten 6; 8.1; 9.3). Dit kunnen we ook opmaken uit een opmerking uit zijn persoonlijke terugblik. Waterbolk is nog steeds verbaasd, getuige zijn volgende opmerking: *"die later wel beweerde altijd geweten te hebben, dat ze vals waren, maar destijds toch twee dagen lang de tijd nam om ze met Van der Waals en mij te bestuderen"*. Deze opmerking kan alleen maar over de brief van Bordes gaan uit 1976.

9.3: De twijfels van Bordes te Parijs, op het Unesco-congres van 1971, waren een persoonlijke aanval. Waterbolk hoort ze daar voor het eerst.

Waterbolk memoreert nogmaals de ongecontroleerde reactie van Bordes op zijn dateringen. Hij onderstreept zelfs een zin om er de aandacht op te vestigen. Alsof hij daarmee wou aangeven dat er iets bijzonders mee was. Waterbolk in zijn persoonlijke terugblik daarover: *"Bepaald oneens was hij het echter met mijn, op paleobotanisch onderzoek en ouderdomsbepalingen volgens de radioactieve koolstofmethode gebaseerde opvattingen over de absolute ouderdom van de Westeuropese paleolithische culturen in relatie tot de klimaatsontwikkeling in Nederland, een thema dat geen directe relatie met de vondsten van Hoogersmilde had. Na een voordracht van mij over dit thema in Parijs (1971) uitte Bordes zich kritisch over mijn opvattingen. In de gedrukte kritiek vermeldt hij -hoewel het in feite niets met mijn betoog te maken had- dat de Nederlandse vondsten niet overtuigend zijn en dat hij van de authenticiteit niet zeker is. omdat de wijze van bewerking zeer verschilt van de normale techniek van de Acheuléen- en Moustérienmens."*

9.4: Waterbolk voelt zich bedreigd, heeft genoeg argumenten om de kritiek van Bordes niet serieus te nemen, maar weerlegt de kritiek niet. De Hoogersmildevondsten werden daarom een "luis in zijn pels". Vooral na het verschijnen van zijn grote publicatie in Palaeohistoria 15 uit 1973.

Als we Waterbolk mogen geloven, dan had Bordes het blijkbaar plotseling in Parijs 1971, voor het eerst, in het bijzijn van vele collega's uit de hele wereld, publiekelijk over de technologische aspecten van de Vermaningartefacten. En dat ook nog wel in zeer negatieve zin. Waterbolk moet er echt van geschrokken zijn. Hij zag de kritiek van Bordes als een regelrechte persoonlijke aanval, omdat deze niets met zijn betoog te maken had. Een dergelijke tegenstander was om te vrezen. Hoe zou het nu gaan met zijn grote geplande publicatie van 1973 over het Smildien van Vermaning? Hij blijft er aan werken en hij haalt de negatieve mening van Bordes uit 1971 niet aan in Palaeohistoria 15 van 1973, hoewel hij de gedrukte tekst van het Parijse congres in bezit zal hebben gehad (zie punt 8.2). Hij kon deze toch immers niet serieus nemen, omdat Bordes in 1969 niets over de technologische aspecten had gezegd, zie "X/ noot 1980" (zie punt 9.2). Er was Bordes toen niets verdachts aan de stenen opgevalen. Bovendien had hij genoeg artefacten uit ongestoorde grond. Deze bleven zijn grootste troef. Bij "note 4" op blz. 102 van Palaeohistoria 15 plaatst Waterbolk daarom een vage tekst over Bordes, waarin alleen aangegeven wordt, dat Bordes iets was opgevallen

aan het uiterlijk van de stenen. Het kon van alles betekenen (zie punt 3.1).

9.5: Het zwakke punt van Waterbolk. De start van de Vermaning-affaire.

Is het Waterbolk kwalijk te nemen dat hij de beschikbare gedrukte Parijse kritiek van Bordes niet heeft afgedrukt in Palaeohistoria 15? Wij denken van niet, misschien moeten we zelfs zijn toenmalige moed bewonderen, want had hij Bordes' ongenueanceerde mening gerespecteerd, dan was deze publicatie nooit verschenen. Stuitend is het echter wel, dat de Parijse kritiek van Bordes uit 1971 plotseling opduikt in het voorlopige beschuldigingsrapport van 1975 bij punt D, punt 6 (zie punt 4.1), hoewel we daar ook maar moeten gissen wat Bordes precies dacht. Dit rapport werd mede ondertekend door prof. Waterbolk.

Het was de start van de "liquidatie" van Vermaning. Dit mogelijk alleen met de bedoeling om Bordes de wind uit de zeilen te nemen, zodat deze geen kritiek meer kon uiten op Waterbolk tijdens internationale optredens. Zie punt D, punt 6 (zie punt 4.1) uit het voorlopige rapport uit 1975, waarbij zelfs geschreven staat dat Bordes zijn kritiek al "bij verschillende gelegenheden" had geuit, mogelijk ook nog na het verschijnen van Palaeohistoria 15. En zolang Waterbolk achter zijn publicatie in Palaeohistoria 15 zou blijven staan, die een internationale verspreiding had, zou Bordes hem daarop kunnen en blijven aanvallen. Bordes had van de stenen van Hoogersmilde het zwakke punt van Waterbolk gemaakt. Maar wat hij nooit voorzien zal hebben; ook van hem zelf.

10: Een archeologische revolutie.

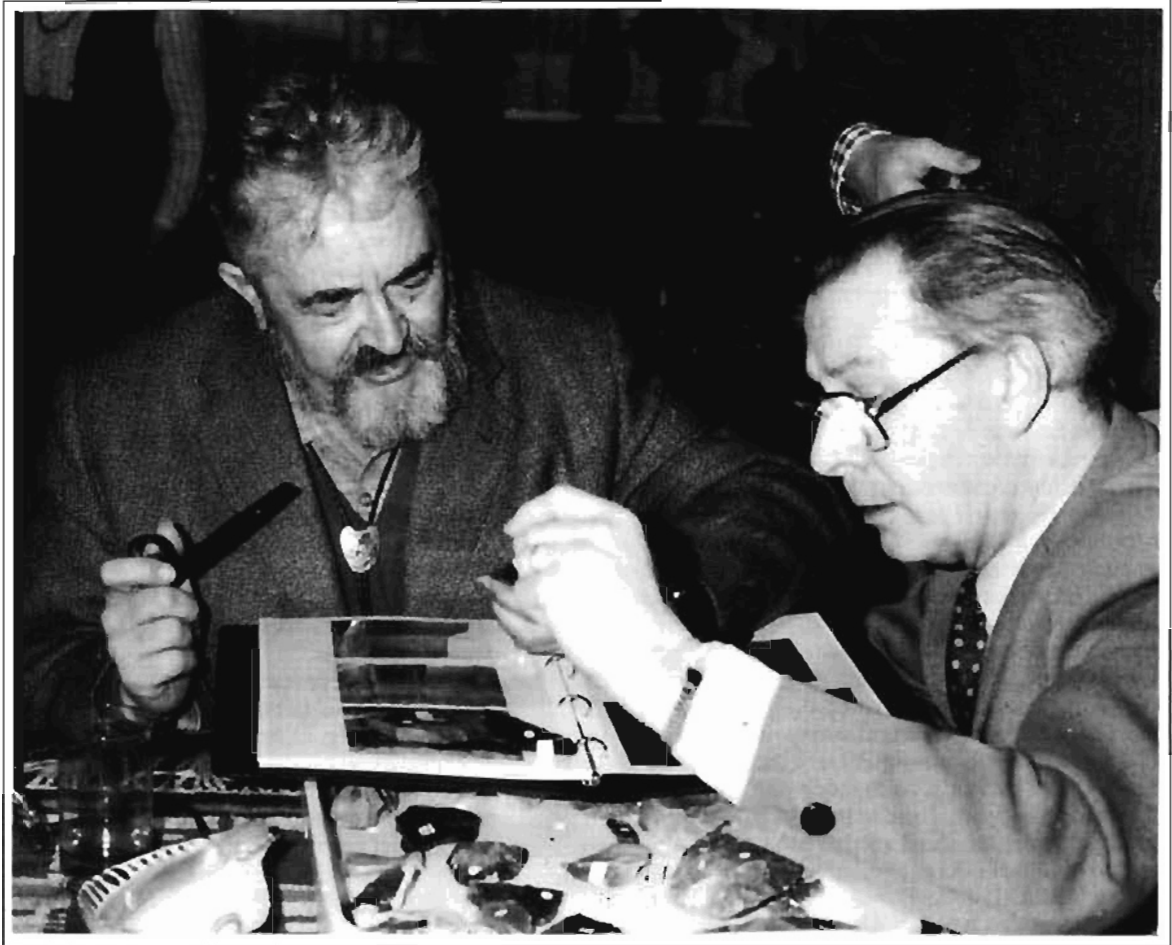
10.1: De 18e maart 1975 sloeg in als een "bliksemflits" bij heldere hemel. Zeker voor Vermaning, want hij werd er door getroffen. Een levenswerk vernietigd.

We weten niet waarom Waterbolk zijn mening over de echtheid van de stenen zo plotseling, van de ene op de andere dag, herziet en komt met het voorlopig rapport, waarin Vermaning volledig aan de schandpaal, of aan het "schandaal" wordt genageld. Hoe plotseling dat was, wordt duidelijk wanneer we bedenken dat drs. Stapert in februari 1975, vlak na een inspectietocht met de Brabantse geoloog J.P. Broertjes, in dezelfde maand, nog een aanvulling inleverde op een artikel waarin hij ook de vondsten van Vermaning behandelt, voor plaatsing in het boek "Noord-Brabant in Pre- en Protohistorie". De gegevens van de veldverkenning met Broertjes waren er nog in verwerkt (F. Vermeulen, 1980). Dit boek verscheen in juni 1975, uitgave Anthropological Publications, Oosterhout. Stapert schrijft daar nog over de vondsten dat ze: *"unieke mogelijkheden hebben geschapen om de technologie te bestuderen, terwijl verder het karakter van de concentraties (kortstondige bewoning van enkelvoudige kampementen) veel aanknopingspunten geeft voor onderzoek naar de leefwijze van deze jagers"*

Kunt u het nog volgen? Deze publicatie verschijnt vlak na de arrestatie van Vermaning. Stapert had echter nog wel kans gezien om in een voetnoot onderaan zijn literatuuropgave te laten toevoegen, dat het gedeelte over Vermaning als niet geschreven moest worden beschouwd. Het gedeelte kon om druktechnische redenen al niet meer geschrapt worden. Hieruit blijkt dat het boek tijdens de arrestatie van Vermaning "in druk" was. Vermaning werd slechts enkele weken nadat Stapert dit artikel bij de uitgever had ingeleverd gearresteerd. Dat was op 18 maart 1975.

Wat kan er gebeurd zijn in die paar weken voorafgaande aan deze tragische 18e maart? Kan het iets te maken hebben gehad met de uitlatingen van Bordes, gedaan "bij

Bespreking van een aantal artefacten van Hijken. Links Bordes, rechts dhr. A. Wouters. Op de map, met alle gegevens van de stratigrafie van deze beroemde vindplaats, ligt de kling van Hijken waarop Wouters slijpproeven heeft uitgevoerd. Ook deze artefacten werden door Bordes geaccepteerd als authentieke midden paleolithen. Foto: A. Wouters jr.

verschillende gelegenheden"? Wanneer was de laatste gelegenheid? En wanneer zou de volgende gelegenheid zijn? Spoedig misschien? De artefacten van Vermaning werden snel voor de buitenwereld zo wetenschappelijk mogelijk bekritiseerd, en afgedaan als vervalsingen. Niets klopte nog van de zo kort voorheen nog geroemde artefacten en opgravingsomstandigheden. Het was een archeologische revolutie. De beschuldigingen moeten binnen enkele dagen zijn samengesteld. Alles wijst op een paniecreactie. Voor Bordes zou er daarna geen volgende gelegenheid meer komen om Waterbolk nog eens publiekelijk te kunnen beschimpen. Het is onvoorstelbaar, maar Vermaning werd mogelijk daarvoor opgeofferd, evenals het totale werkelijke Midden-Paleolithicum van Noord-Nederland.

10.2: Het bedrog van Bordes. Het probleem van het bestaan van de brief.

De laatste kans die Bordes kreeg om de carrière van Waterbolk te schaden, daar was hij blijkbaar op uit, was nadat Stapert hem het beruchte rapport van 1976 had opgestuurd. Hierop antwoordde hij met de vernietigende brief (zie punt 6) waarin hij onomwonden stelt dat Waterbolk en Van der Waals al vanaf hun eerste en enige bezoek in 1969 op de hoogte waren van zijn bedenkingen op basis van de technologische aspecten. Dat hij in die brief stelt dat hij niet brutaal genoeg zou zijn geweest, is op zich een brutaliteit te noemen, want in zijn brief wordt duidelijk, dat hij het alleen maar over de valsheid van de stenen kan hebben gehad met Waterbolk en Van der Waals. Vergeleken met zijn kritiek uit 1971 (zie punten 8.1; 9.3), geuit op het Unesco-congres te Parijs, deed hij er nog een schepje bovenop en komt met de "stalen hamer" aanzetten. Dat kan toch niemand diplomatiek noemen.

Het moet wrang voor Waterbolk zijn geweest, dat Bordes internationaal zo met hem solde, alleen omdat Bordes niet kon accepteren dat hij wetenschappelijk had

aangetoond, dat Bordes fout zat met de datering van een aantal Franse Jong-Paleovondsten. Het zwakke verweer van Waterbolk in de voetnoot "X/ noot (1980)" kwam veel te laat. Hij had zich in 1971 moeten verweren. Maar hoe had hij dat moeten doen, hij was geen archeoloog maar bioloog. Bovendien werd Bordes algemeen gevreesd om zijn "discussietechniek" (zie punt 8.4). Hij zou nooit genoeg argumenten hebben kunnen inbrengen tegen de mening van de beroemde Bordes. Wie zou hem hebben geloofd? Zou Bordes dan niet nog meer kabaal zijn gaan maken? Het belang van de voetnoot "X/ noot (1980)" is echter wel dat Waterbolk zich distantieer van de inhoud van de brief van Bordes uit 1976 en daarmee wijst op diens bedrog (zie punt 9.2). Het heeft er alle schijn van, dat Waterbolk de harde mening van Bordes pas voor het eerst vernam toen hij de brief van Bordes las, die als reactie op Staperts aanvullende rapport was gekomen. Als bekend zou worden dat Bordes beweerde dat hij in 1969 te Bordeaux keihard zijn bedenkingen tegen de artefacten al letterlijk, zoals in zijn brief omschreven, tegen Waterbolk en Van der Waals had gezegd, ook al was dat niet waar, wat dan?

Indien de pers ermee aan de haal zou gaan, dan zou hij Bordes hebben moeten beschuldigen van bedrog en zou hun conflict hier te lande bekend worden. En als de pers dat niet zou geloven, dan zou hij zelf als een bedrieger worden gezien, die willens en wetens in eerste instantie met de "valse" vondsten van Vermaning roem wilde binnenhalen. Als ze hem wel zouden geloven, dan zou men geen geloof meer hechten aan zijn belangrijkste getuige. Dan zat de kans er in dat de brief van Bordes het proces tegen Vermaning ongedaan zou maken en dat alles zich tegen hem zou keren.

Waterbolk zal dat niet aangedurfd hebben en daarom de brief geheim hebben gehouden. Hij zal Stapert opdracht hebben gegeven hetzelfde te doen.

11: Prof. Fr. Bordes en prof. Waterbolk en de geloofwaardigheid.

Er blijft nu niets anders meer over dan de verschillende meningen van de beide wetenschappers te toetsen aan de enige gebeurtenis, waarover ze beiden hebben geschreven. Het bezoek van Waterbolk en Van der Waals aan Bordes te Bordeaux in augustus 1969. Hiervoor gebruiken we een aantal citaten van Waterbolk. Onze reactie op elk citaat is tot stand gekomen na zorgvuldige beoordeling op archeologische gronden van de gebeurtenis in relatie tot wat de wetenschappers er zelf over naar voren hebben gebracht en wat we in bovenstaande hebben beschreven (zie punten 3.1; 6; 7.1; 7.3; 9.1; 11.1; 11.2). We beginnen met prof. Waterbolk.

11.1: Prof. Waterbolk.

(In onze beschouwingen gaan we ervan uit dat Bordes de artefacten niet verdacht vond).

1: "Om onze voorlopige opvattingen op typologisch en chronologisch gebied te toetsen, brachten wij in augustus 1969 een bezoek aan Prof. F. Bordes te Bordeaux, met wie zeer vruchtbaar over beide aspecten werd gediscussieerd."

Aangezien Waterbolk en Van der Waals te weinig kennis over de Oude Steentijd hadden en Bordes internationaal erkend werd als *de* specialist op dit gebied, is het logisch dat ze hem bezochten om informatie te verzamelen voor hun geplande publicatie in *Palaeohistoria* 15. Ze gingen niet over één nacht ijs, ze toonden de vondsten aan dertien wetenschappers, Bordes inclusief. Er zal zeker over de typologie gediscussieerd zijn, evenals over de datering, omdat beide met elkaar te maken hebben. In veel gevallen kan alleen al op basis van de typologie een globale datering gegeven worden. De belangrijkste werken van Bordes gingen over de typologie van verschillende artefacten-complexen, vnl. uit de Oude Steentijd. Overal volgden wetenschappers in hun publicaties de typologievoorstellingen van Bordes. Zoals Waterbolk het omschrijft was Bordes blijkbaar zeer geïnteresseerd in de vondsten en was hij bereid om te helpen met het samenstellen van de typologie en de datering. Bordes zal de Nederlandse vondsten vergeleken hebben met Franse en de overeenkomsten en de afwijkingen hebben besproken met zijn bezoekers. Voor Bordes was het een gelegenheid om meer te weten te komen over de ontwikkeling van het uiterst zeldzame Midden Paleolithicum van Noord-Europa. Hij wilde er zijn naam wel aan verbinden.

2: "Prof. Bordes heeft twee dagen lang het materiaal met ons bekeken."

Dit betekent dat Bordes er ruim de tijd voor nam. Hij zal er het belang van hebben ingezien, omdat er uit Noord-Europa nauwelijks in situ vondsten uit het Midden-Paleolithicum van een dergelijke omvang bekend waren. Op zijn kaarten is onze landstreek een witte vlek. Het betekende daarom weer een stip op de kaart voor het Midden-Paleolithicum. Hij zal dan ook zeer zorgvuldig aan een typensamenstelling gewerkt hebben, omdat het hier niet ging om een "cliché-Franse typensamenstelling", welke hij zo langzamerhand wel kon dromen, maar om een vondstgroep met diverse afwijkend gevormde artefacten, nieuw voor deze cultuurperiode. Ook daarover zal gediscussieerd zijn en Bordes zal naar een verklaring gezocht hebben voor dit fenomeen. Hij ziet het echter niet als een verdacht punt (zie punt 9.2). Eerder als een verrijking van zijn kennis.

3: "Met de type-indeling zoals later in *Palaeohistoria* gepubliceerd, was Bordes het geheel eens."

Deze typologie zal tijdens het twee dagen durende bezoek in 1969 tot stand zijn gekomen. Bordes' determinatie zal ter plaatse schriftelijk zijn vastgelegd per artefact en later in Groningen voor *Palaeohistoria* 15 zijn uitgewerkt, maar daarbij hadden de auteurs hem niet meer persoonlijk nodig. Het kan zijn dat de auteurs de publi-

catie voordat ze gedrukt zou worden aan Bordes hebben opgestuurd, voor een laatste nacontrole. Bordes kon dan ook in het volste vertrouwen zijn naam verbinden aan deze publicatie.

11.2: Prof. Fr. Bordes.

(In onze beschouwingen gaan we ervan uit dat Bordes de artefacten als vervalsingen zag).

1: "Om onze voorlopige opvattingen op typologisch en chronologisch gebied te toetsen, brachten wij in augustus 1969 een bezoek aan prof. F. Bordes te Bordeaux, met wie zeer vruchtbaar over beide aspecten werd gediscussieerd."

Ondenkbaar, het idee alleen al om over deze valse artefacten te discussiëren zou hij belachelijk hebben gevonden. Bordes zou nooit hebben gediscussieerd over een typologie van vervalsingen. En dit waren ook nog eens zeer slechte vervalsingen. Vervalsingen hebben geen typologie, ze lijken alleen maar op artefacten van een bepaald type. Over de ouderdom kon hij het kortst mogelijke antwoord geven, nl. "gisteren". Daarover hoefde ook niet gediscussieerd te worden.

2: "Prof. Bordes heeft twee dagen lang het materiaal met ons bekeken."

Ondenkbaar, Bordes zou nooit twee dagen van zijn kostbare tijd besteed hebben aan het bekijken van valse artefacten, die volgens hem ook nog eens van een zeer slechte kwaliteit waren en die met een stalen hamer geslagen waren. Wat had hij dan moeten bekijken? Twee of drie artefacten waren genoeg voor zijn conclusie, daarvoor had hij niet eens een loep nodig, laat staan een microscoop. Ze waren zo vals als wat.

3: "Met de type-indeling zoals later in *Palaeohistoria* gepubliceerd, was Bordes het geheel eens."

Ondenkbaar, want dit zou betekenen dat hij zijn eigen reputatie op het spel zou zetten. Hij zou in 1969 daar niet aan mee hebben gewerkt. Hij zou een publicatie hebben afgeraden en Waterbolk en Van der Waals zeker hebben verboden om zijn naam er aan te verbinden, indien dezen toch wilden publiceren.

De archeologische argumentaties die we gebruikt hebben als toets in onze reacties tonen zoveel aan, dat prof. Waterbolk als de meest geloofwaardige van de twee overkomt. Het is hoogst waarschijnlijk dat Bordes tijdens hun bezoek geen twijfel heeft uitgesproken over de technologische aspecten, omdat hem daaraan niets speciaals opviel. De artefacten werden door hem als authentiek beschouwd. Zeker na de uitleg van Waterbolk, dat er nogal wat stukken in ongestoorde grond waren aangetroffen. De kwestie van de afgeronde ribben zal geen strijdpunt zijn geweest, omdat aan de ene kant Bordes niets afwist van de Noordepese krypturbatiebodems en aan de andere kant, omdat hij dergelijke afrondingen ook kende op artefacten uit de Dordogne, uit de omgeving van Le Grand Pressigny en uit Noord-Frankrijk. Het kan echter wel zo zijn geweest, dat hij nog nooit naar een verklaring had gezocht voor dit fenomeen. Hij was meer geïnteresseerd in de typologie van een artefactencomplex. Het verschijnsel heeft hem evenwel niet losgelaten, want hij schrijft later in een brief, misschien daartoe uitgelokt door dhr. A. Wouters, aan dhr. A. Wouters, dat hij in ieder geval artefacten kende uit Noord-Frankrijk met dezelfde afrondingen als die welke hij gezien had op de Vermaningstenen van Ravenswoud, Eemster en Hijken tijdens zijn bezoek aan de APAN-leden in 1980. Het bezoek dat door drs. Frans de Vries in *ArcheoForum* werd bekritiseerd. Deze brief van Bordes behandelen we direct in onderstaande (zie punt 12.3).

12: Correspondentie uit het APAN-archief in relatie tot het bovenstaande.

12.1: APAN-leden koesterden al eerder wantrouwen

tegen de rol van Bordes in de zaak Vermaning.

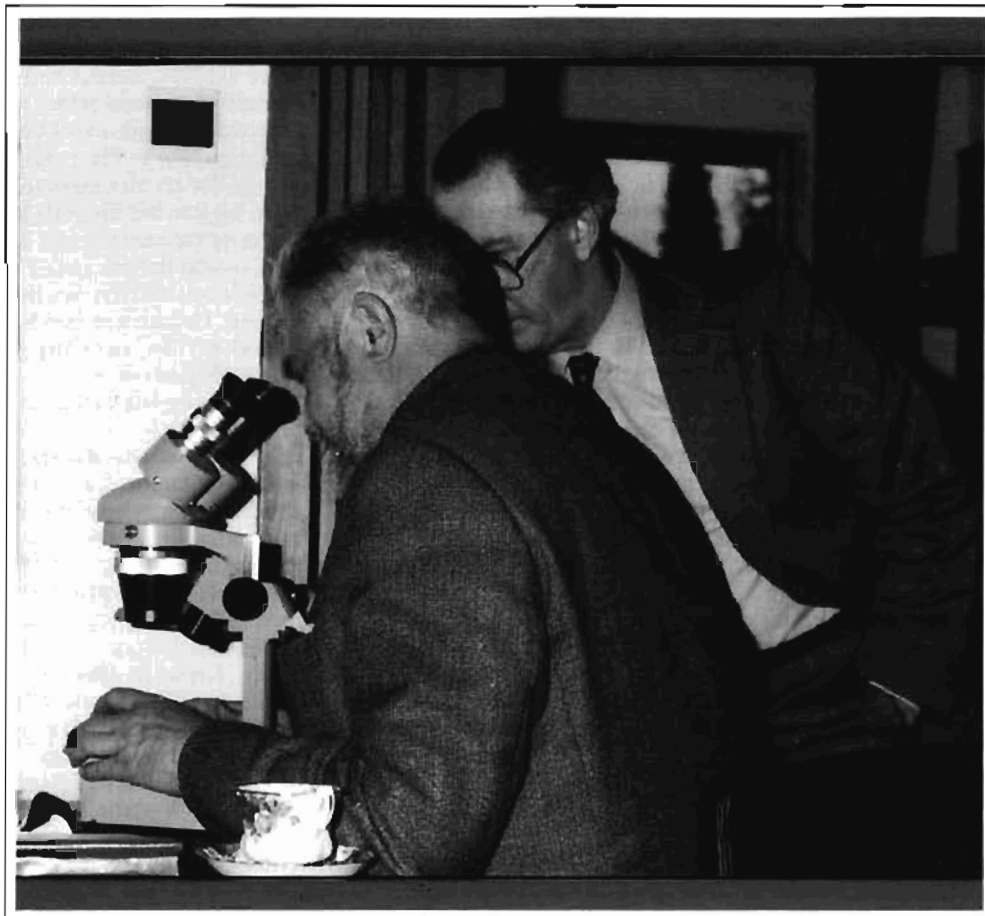
Naar aanleiding van het bezoek van Bordes aan A. Wouters te Lent, op 24 november 1980, zijn er in het APAN-archief een aantal brieven terug te vinden die hiermee te maken hebben. Zowel brieven van vlak vóór dit bezoek als van na dit bezoek. We halen een paar zaken uit deze brieven naar voren om aan te geven wat Bordes zoal wist van het noordelijke Midden-Paleolithicum, wat hij bekeken heeft tijdens zijn bezoek aan A. Wouters en wat zijn reactie was op een brief van Wouters over dit bezoek.

12.2: Bordes op 21 oktober 1980, deel van de brief (vertaald K.G.).

Antwoord aan J.E. Musch:

"Beste heer Musch, Ik ben nog steeds zeer sceptisch over een deel van het materiaal, maar het zal mij niet verbazen dat ander materiaal echt zal blijken te zijn. Per slot van rekening bestaat er echt Acheuléen in Denemarken, ook al wordt dat daar niet geaccepteerd door de "officiële archeologen". Ik heb er een deel van gezien, en het kan gewoon niets anders wezen. Dus waarom niet in Nederland? Het zou vreemd zijn dat er tijdens de interglacialen en de vroege glacialen, of gedurende het grote "Riss" interstadiaal, niemand in jullie land geweest zou zijn. Ik durf te wedden dat de Zweden, wanneer ze goed in hun interglaciale lagen zouden gaan zoeken, ze ook Jong-Paleo zouden aantreffen."

Mede door de aanvallen van Bordes op het Smildien van Hoogersmilde, werd alles van deze cultuur volledig geschrapt. Daardoor leek het alsof er inderdaad niemand in Noord-Nederland was geweest in het Midden-Paleolithicum, de zes "windlak"-hyaliet-stenen van Stapert niet meegerekend; dat deed Bordes ook niet. Hij zal ze van generlei waarde hebben gevonden. Het waren losse vondsten zonder het geringste spoor naar een kampement of slachtplaats. Hij accepteerde alleen vondstgroepen met een goede in situ. Daarom wist Bordes hoe zeldzaam het Smildien van Vermaning was. Dit blijkt ook uit zijn brief aan Musch, maar ook uit zijn boeken. Daarin komt Nederland niet voor wat betreft het Acheuléen en Moustérien. Nederland is een witte vlek voor die en nog oudere cultuurperiodes. Bordes had zichzelf lelijk in de wetenschappelijke vingers gesneden door Hoogersmilde af te wijzen. Hij had zijn eigen werk gesaboteerd. Hij wist niet dat Waterbolk onder ede had verklaard, dat er geen verschil was tussen de artefacten van Hoogersmilde,

De schaaft van Ravenswoud werd minutieus door Bordes onder een binoculaire microscoop, met belichting, bekeken (rechts dhr. A. Wouters). Dit artefact werd, samen met nog een andere, door hem authentiek bevonden omdat het een goede typologie en technologie had. Zie zijn onderstaande brief. Drs. De Vries van ArcheoForum zei vraagtekens bij de kwaliteit van dit onderzoek en vindt de conclusie van Bordes niet overtuigend omdat dit onderzoek niet in diens laboratorium te Bordeaux gedaan werd (De Vries 1997, p. 45/49). In augustus 1969 heeft Bordes twee duigen lang artefacten van Hoogersmilde bestudeerd en besproken met Waterbolk en Van der Waals. Hij onderzocht de artefacten daar dan zeker ook wel onder een binoculaire microscoop zult u denken; niet dus, hij gebruikte alleen maar een loep (zie punt 7.1). De Vries zal dit verschil ook opgevallen zijn, want hij stelt dat: "een loep niet onder doet voor een microscoop, als het gaat om het bekijken van oppervlaktieverschijnselen: de sterke vergrotingen die met een microscoop mogelijk zijn, leveren slechts in specifieke gevallen extra informatie (De Vries 1997, p. 52)". Moeten we hieruit concluderen dat het onderzoek met de loep beter geweest is, alleen omdat het in Bordes' laboratorium plaatsvond? We vinden deze opmerking van De Vries zwaar misleidend, want de stenen van Vermaning zijn "specifieke gevallen", ze werden daarom toch vals verklaard. De Vries noemt ze "buitenbeentjes". Deze stenen moeten op alle manieren onderzocht worden, zeker met een microscoop, zelfs met een electronenmicroscoop. Dat laatste heeft Wouters dan ook gedaan. Wij schatten het onderzoek van Bordes op 24 november 1980, ten huize van dhr. Wouters te Lent, daarom dan ook hoger in dan zijn eerste onderzoek te Bordeaux, waar hij alleen een loep gebruikte. Foto: A. Wouters Jr.

Hijken, Eemster en Ravenswoud. Bordes zou daarom nooit een nieuwe kaart voor ons land kunnen maken met goede in situ vondsten voor het noorden.

12.3: Bordes op 5 februari 1981, totale brief (vertaald en vet gedeelte K.G.). Antwoord aan dhr. A. Wouters:

"Beste heer Wouters, Hartelijk dank voor de twee foto's. Ze zijn schitterend. Feliciteer uw zoon ermee van mij. Ik weet niet zeker of ik het Hoogersmildeverhaal in uw brief volledig begrijp. Ik heb niets te maken met dhr. Vermaning. Men heeft mij tijdens meerdere gelegenheden vuurstenen getoond, die paleolithisch zouden zijn en die te Hoogersmilde en op een andere plaats zouden zijn gevonden. Volgens mij zijn het vervalsingen. Wie ze gemaakt heeft, dat weet ik niet, en ik ben er ook niet in geïnteresseerd. Misschien zullen we dat ook nooit te weten komen, net zoals in de gevallen van Piltdown en Glouzel. Vervalsingen zijn een gewoon verschijnsel in de geschiedenis van de archeologie. Enkele vooraanstaande personen zijn met dergelijke gevallen bedrogen! Dus ik zie het belang niet van deze collecties (misschien alleen voor dhr. Vermaning). Wat er ook zal gebeuren, deze stenen zullen op z'n minst verdacht blijven. Jullie

hebben nu echte middenpaleolithische vondsten uit Nederland, waarover niemand lang zal hoeven twifelen. Dus laat het verleden rusten en "begraaf" de Hoogersmilde-vondsten. Dat is het beste.

Dr. Waterbolk stuurde mij een copie van een krantenartikel. Helaas kan ik geen Nederlands lezen. In de vertaling van Waterbolk zou ik (volgens de journalist) de Vermaningvondsten hebben echt verklaard. Er werd geen naam van een vindplaats genoemd. Wat ik mij herinner is het volgende: u hebt mij een of twee stenen gereedschappen getoond die een goede typologie en technologie hadden (afwijkend van het normale Hoogersmildemateriaal). Ik heb er naar gekeken door een binoculaire microscoop, en ik zei dat, in dit geval, de afrondingen op de oppervlakken (op de randen tussen de retouches) ontstaan zouden kunnen zijn door solifluctie op bevroren grond. Ik heb zelf enkele voorbeelden daarvan uit Noord-Frankrijk, die net zulke afrondingen vertonen. Ik heb nooit gezegd dat alle vondsten van dhr. Vermaning daaraan gelijk waren. Maar het geeft niet, ik ben gewend aan journalistieke idioterie.

Maar, indien men uit mijn woorden de gevolgtrekking heeft gemaakt, dat de Hoogersmildevondsten dan ook echt zouden zijn, wil ik daar graag op antwoorden. 'Bloody hell', u hebt genoeg interessant materiaal, vergeet die vervalsingen! Dat is het enige wat ze verdienen.

Hoogachtend;
F. Bordes

12.4: De ongeloofwaardigheid van de zaak Vermaning aangetoond. Bordes probeert zich "schoon te praten". Stuurde Waterbolk vaker krantenartikelen naar Bordes over de zaak Vermaning, of alleen deze die Bordes noemt? Mogelijk heeft Waterbolk Bordes willen wijzen op diens "dubbelspel". De ongeloofwaardigheid van Bordes was door de actie van Wouters en de andere amateurs overduidelijk aangetoond, indirect de ongeloofwaardigheid van de hele Vermaning affaire. Bordes had de "de schaaaf van Ravenswoud" echt verklaard, terwijl deze juist als een niet verjaarde vervalsing tegen Vermaning was ingezet. Wist hij veel? Hij wist niets over de zaak Vermaning. Wouters en Musch waren de eersten die hem daarover volledig op de hoogte brachten.

Tijdens zijn bezoek aan Wouters, op 24 november 1980, heeft Bordes drie platte dozen met artefacten uit Drenthe gedetermineerd. Al deze artefacten werden door hem middenpaleolithisch verklaard. In een van de dozen zaten 34 vondsten van Vermaning uit Ravenswoud, Hijken en Eemster. Al deze vondsten waren door prof. Waterbolk en drs. Stapert vals verklaard. Een van de artefacten in die doos was de "de schaaaf van Ravenswoud". Dit artefact heeft Bordes onder de binoculaire microscoop bekeken (zie punt 12.3). De afgeronde ribben (*les arrêtes émoussés*) op deze schaaaf werden door Bordes gezien als door de natuur veroorzaakt. Het zou veroorzaakt zijn door het bewegen over harde grond (*sur un sol dur*). Op bevroren grond (*sur un sol gelé*) was volgens hem het effect hetzelfde (*la même chose*). Wouters had hem gevraagd hoe het daarmee zat. Bij zijn expertise waren zeven personen aanwezig. Bovendien werd de bijeenkomst op cassette vastgelegd.

Bordes probeert zich van Hoogersmilde te distantiëren, hij vergoelijkt de hele zaak, door te stellen dat er nu toch "echte middenpaleolithische vondsten" zijn in Nederland (zie punt 12.3). Hij wil er niets meer mee te maken hebben. Hij denkt dat Waterbolk nog genoeg echt Smildien heeft, waaronder "de schaaaf van Ravenswoud". Hij weet niet dat Waterbolk en Stapert onder ede verklaard hebben, dat er geen verschil is tussen de artefacten van Ravenswoud, Hijken, Eemster en....Hoogersmilde. Als er één

stuk vals is, dan is alles vals. Andersom zou ook moeten kunnen; als er één stuk echt is, dan is alles echt. Maar zo werkte dat niet. Bordes had er geen invloed meer op. Zijn dubbelrol werd echter wel blootgelegd. Bordes was voorgoed verbonden met het Smildien. Zijn eerste aanval op deze cultuur te Parijs in 1971 (zie punten 8.1; 9.3) zou betekenen, dat hij niet meer terug kon. Hij was toch de specialist, hij kon het niet mis hebben. Hoogersmilde moest in ieder geval vals blijven. De rest accepteerde hij gewoon, omdat het om goede artefacten ging. Een aantal APAN-leden hadden zijn bedriegelijke spel gedeeltelijk doorzien. Helaas was hun het belang van de voetnoot "X/ noot (1980)" in de marge van de persoonlijke terugblik van Waterbolk nog niet opgevallen (zie punt 9.2), maar dat was alleen nog een kwestie van tijd.

12.5: Geen antwoord meer.

Dank zij de taatheid en volhardendheid van die APAN-leden had hij hun bezocht en ten huize van dhr. A. Wouters midden-paleolithen van het Drents keileemplateau echt verklaard. Later werd hij door hen nogmaals schriftelijk op de hoogte gebracht (6-2-1981) van het feit, dat Waterbolk en Stapert niet alleen Hoogersmilde vals hadden verklaard, maar alle vergelijkbare vondsten van Vermaning, omdat ze allemaal aan elkaar gelijk waren. Dat ze zelfs ongezien vals werden verklaard. Er werd hem daarom om opheldering gevraagd naar zijn rol in het geheel, ook in relatie met zijn brief aan Stapert van 10 juli 1976 en met de verklaringen die speciaal over de zaak gingen, van Waterbolk en Van der Waals voor de rechtbank te Assen 1977.

Hieruit blijkt dat een aantal APAN-leden de brief van Bordes van 10 juli 1976 aan Stapert in bezit hadden, en dat ze Bordes ermee hebben geconfronteerd. Er bestond toen reeds argwaan over de plotseling verschenen vernietigende kritiek in de brief van Bordes. Men dacht echter dat Bordes graag een graantje mee wilde pikken als mede-ontmaskeraar van Vermaning en daarom maar spontaan had verklaard dat hij er altijd al van overtuigd was dat het vervalsingen waren geweest, ja dat hij zelfs de eerste was geweest die dat had gezien, al in 1969 (zie punt 6). Men concludeerde dat Waterbolk en Stapert de brief niet openbaar hadden gemaakt, omdat die de eer van de ontmaskering van Vermaning niet met hem wilden delen. Men had gehoopt dat Bordes spijt zou betuigen. Op het eind van dat schrijven stellen de samenstellers ervan (vertaald K.G.):

"Wij hadden liever uw goede naam en reputatie buiten deze affaire gehouden, maar gezien de actuele situatie is dit onmogelijk zonder de waarheid geweld aan te doen. Het openbaar maken van alle feiten zal - zeker op de lange duur - alleen maar een positief resultaat hebben."

Op deze brief kon Bordes niet meer reageren, omdat hij voortijdig overleed (april 1981). Bordes had echter wel aan Waterbolk gemeld, dat hij tegenstand ondervond vanuit de APAN. Op 25 november 1980, daags (!) nadat hij de amateurs te Lent had bezocht, schreef hij al een brief aan Waterbolk, met daarin de volgende opmerkingen over dat bezoek (Stapert 1998, vertaald K.G.):

"Het staat vast dat de affaire Hoogersmilde rampzalig is geweest. Ik heb mijn mening daarover, dat deze onveranderd blijft, voor de amateur-archeologen niet verborgen gehouden: grove vervalsingen. Maar tenminste sommigen onder hen (Wouters) schijnen er met een rotsvaste overtuiging in te blijven geloven" (Bordes schreef: "semblent continuer à y croire dur comme fer").

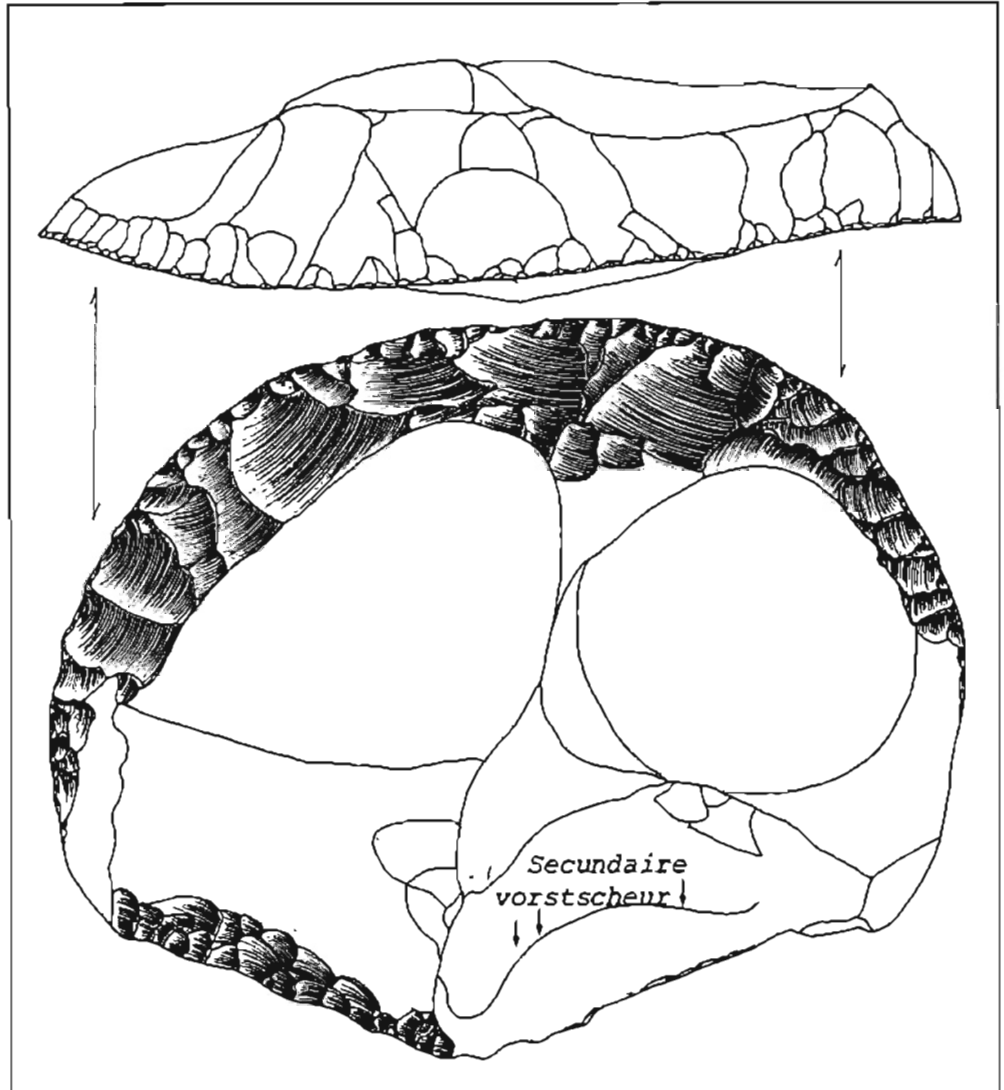
Waterbolk moet wel enorm nieuwsgierig zijn geweest. Hij zal geweten hebben dat Bordes Wouters ging bezoeken, omdat Bordes gedurende de drie voorgaande dagen al in Nederland was. Bordes zal wel gesproken hebben over zijn geplande bezoek aan de amateurs. Van 21

november tot 23 november 1980 bezocht hij de archeologische instituten te Leiden, Amsterdam en Groningen. Hij verlengde zijn bezoek aan Nederland speciaal met één dag, zodat de amateurs hun vondsten ook konden tonen en hij ze kon zien. Bordes kon Waterbolk geruststellen wat Hoogersmilde betrof. Hij had tegen de amateurs gezegd dat het grove vervalsingen waren en bleven. Maar we weten niet of Bordes ook aan Waterbolk schreef dat hij in ieder geval twee artefacten uit Drenthe, met een goede typologie en technologie plus afgeronde ribben, authentiek had verklaard (zie punt 12.3).

Stapert (1998) geeft alleen dit deel van de brief weer; zie direct boven. Dat Bordes een mening over Hoogersmilde geuit zou hebben, wordt in ieder geval door dhr. J.E. Musch tegengesproken in zijn vertaling van een brief van Bordes van 29 november 1980 aan dhr. Wouters. Bordes memoreert zijn bezoek en haalt goede vondsten aan die hij gezien heeft. Hij schrijft dat hij sceptisch blijft over het Hoogersmildemateriaal. Musch zet daar de kanttekening bij, dat er tijdens het bezoek in het geheel niet over Hoogersmilde gesproken is. De naam Vermaning werd uit voorzorg geen enkele keer genoemd bij het bekijken van de artefacten. Men wilde dat Bordes er neutraal tegenover zou staan, dus werden de namen van de vindplaatsen ook niet genoemd. We zijn toch geneigd om de kanttekening van dhr. J.E. Musch zwaarder te laten wegen dan de woorden van Bordes. Met andere woorden: Bordes loog tegen Waterbolk wat betreft de weergave van het bezoek.

12.6: Bordes ontmoette zijn tegenstander. Een man "dur comme fer" (zo hard als staal).

Bordes had zijn werkelijke tegenstrever aan het werk gezien, tijdens zijn bezoek aan de APAN-leden. Een man met een fenomenale archeologische kennis en met een volledig inzicht in de "affaire Hoogersmilde". Iemand die de Franse taal perfect beheerste, evenals de Engelse en de Duitse. Een man die contacten onderhield met de meest vooraanstaande Europese archeologen. Ook al gedurende vele jaren met hem zelf. Zo iemand had hij in Nederland nog niet eerder ontmoet: dhr. A.M. Wouters uit Lent. Hij moet vermoed hebben dat Wouters hem zou blijven bestoken met vragen, uiteenzettingen, expertises enz. tot zijn rol in het geheel zou zijn blootgelegd. Wouters was daar al mee begonnen, direct gevolgd door dhr. J.E. Musch, dhr. C. Franssen en dhr. B. Duppen. In eerste instantie nog met een zeker respect. Mogelijk zag Bordes de bui hangen, want zijn opmerking "Het staat

De schaaaf van Ravenswoud, die door Bordes onder de binoculaire microscoop werd bekeken en authentiek werd bevonden. Het is de schaaaf R.1.1. zware schaaaf. Door Wouters als volgt omschreven: Homogene gitzware vuursteen van uitstekende kwaliteit met een zeer duidelijke glanspatina en bekrassing. De meest uitstekende ribben zijn afgerond. Het artefact is geslagen op een natuurlijk spanningsprijingsstuk. Ventraal bevindt zich een vorstscneur van na de intentionele bewerking. Tek. A.W. (zie Archaeologische Berichten nr. 9 - 1980)

vast dat de affaire Hoogersmilde rampzalig is geweest" stamt precies uit de periode van de drukke briefwisseling met de APAN-leden. Conceptbrieven (voorontwerpen) aan hem gericht, in het APAN-archief, tonen overduidelijk aan dat het respect voor Bordes "binnenskamers" gezakt was tot het nulpunt. Wat dit zou gaan betekenen weet iedereen die ooit de degenen met Wouters heeft gekruist.

13: Slotbeschouwing over het deel "Bordes".

Moeten we Bordes nu als de indirecte veroorzaker zien van de zaak Vermaning, waarvan het begin mogelijk al ligt in Parijs op het Unesco-congres van 1971? (zie punten 8.1; 9.3). Hij bekritiseerde Waterbolk door twijfel te zaaien over de echtheid van de Hoogersmilde-vondsten, alleen omdat hij het niet eens was met een datering die Waterbolk nota bene met de C14-methode had verkregen van Franse vondsten. Bordes viel de bringer van de "slechte boodschap" aan en verzuumde om waardig wetenschappelijk bij de zaak te blijven. Het enige wat hij van Waterbolk wist, was dat die met wat Midden-Paleo uit Nederland bezig was. Daar richtte Bordes zijn aanval op, want dit materiaal kende hij, omdat hij dit in augustus 1969 nog twee dagen lang had bestudeerd. Hij schaadde publiekelijk de reputatie van Waterbolk. Hij had twijfels gezaaid over de echtheid van de Nederlandse vondsten, waaraan Waterbolk werkte. En dat nog wel op

een bijeenkomst van een internationaal gezelschap voor-
aanstaande archeologen. Hij had daarom niet alleen twi-
fel gezaaid over de geschiktheid van Waterbolk als ar-
cheoloog, maar indirect ook over de betrouwbaarheid
van de Groningse Universiteit met betrekking tot de
C14-methode. Dit is een niet te onderschatten grootheid.
Mogelijk kostte het de Universiteit opdrachten.

Waterbolk ging de grote geleerde vrezende en ontdekt zich
uiteindelijk van de Vermaningvondsten, door ze in 1975
plotseling vals te verklaren en daarmee ontnemt hij Bor-
des de mogelijkheid om hem internationaal nog verder te
beschadigen met kritiek op die vondsten. Het moet een
genoegdoening voor Bordes geweest zijn, dat hij het be-
langrijkste werk van Waterbolk, tot dan toe, had verniet-
igd. Zijn wraak was compleet. Over de vondsten zal hij
zich niet druk hebben gemaakt, want wat betekenden
zulke zaken nu voor een Fransman; Frankrijk ligt er im-
mers vol mee. En Vermaning had toch veel meer goede
vondsten gedaan. Wat de Hoogersmildevondsten betref,
daarmee had Vermaning gewoon pech gehad. Voor Nrd-
Nederland ligt dat ietwat anders, wij werden in één klap
"terug naar af" verwezen. En dat is nog steeds zo.

We hopen niet dat bovenstaand gedeelte beschouwd zal
worden als een karaktermoord op een overledene. We
hebben getracht om zo zorgvuldig mogelijk te werk te
gaan. Alle aangehaalde zaken zijn te verifiëren.

Wat Piltown betreft, daarvan heeft men inmiddels kun-
nen achterhalen wie er achter de vervalsingen schuil gin-
gen. Het was een uit de hand gelopen "practical joke".
Glazol in Frankrijk wordt heden gezien als een van de
belangrijkste jongpaleolithische centra in West-Europa.
Er worden nog steeds nieuwe ontdekkingen gedaan.
Nu nog herwaardering van het Smildien en eerherstel
voor Vermaning.

14: Naschrift.

14.1: Een korte uiteenzetting over de klassieke voorstel- ling van het ontstaan van de zaak Vermaning. Moet deze visie op de helling?

De belangrijkste factor voor het ontstaan van de zaak
Vermaning zou het in dienst treden zijn geweest van de
geoloog drs. Stapert bij het B.A.I. te Groningen. Diens
argwaan tegen het Smildien gaf de aanzet. Stapert startte
zijn promotie-onderzoek over Hijken in 1972 en ontdekt
later op de stenen afrondingen, opgesmeerde vetigheid
en de versheid. Veel ervaring met midden-paleolithen
heeft hij niet, maar hij vindt de gevonden zaken maar
wat verdacht. Hij bespreekt zijn wantrouwen niet met
Vermaning, om eens uit te vinden wat deze ervaren prak-
tijkarcheoloog als verklaring voor de gevonden zaken
zou kunnen geven. De verstoorde verhoudingen tussen
de succesvolle stenenzoeker en de wetenschappers van
het B.A.I. hield hem tegen. Stapert raakt er hoe langer
hoe meer van overtuigd dat er bedrog in het spel is. Na
een heropgraving te Hijken weet hij het zeker: de vond-
sten zijn vervalst, evenals de vindplaatsen. Vermaning
had de stenen met behulp van een elektrisch aangedreven
slijpschijf afgerond. Hij legt zijn bevindingen voor aan
zijn promotor, de bioloog prof. Waterbolk, die na lang
aandringen uiteindelijk inziet dat Stapert gelijk moet
hebben. Wat nu?

Beiden raadplegen vervolgens prof. W. Glasbergen, dit
ook omdat ze bang zijn dat Vermaning hen publiekelijk
een hak wil zetten, door in de krant te krijgen dat hij de
wetenschappers van het B.A.I. flink heeft beet gehad en
dat hij ze heeft laten graven op drie van zijn pseudo-mid-
denpaleolithische vindplaatsen. Ze hadden niet eens in de
gaten dat hij de stenen zelf in de grond had gestopt. Wat
hadden ze er vaak lovend over geschreven. Ze hadden
zelfs een grote internationale publicatie verzorgd voor
Palaeohistoria 15 van 1973.

Vermaning kon veel gedaan krijgen van de journalisten,
ze waren veelal op zijn hand. Daarvan maakte hij vaak
gebruik. Ze wilden vast wel meewerken, want ze maak-
ten ook vaak gebruik van hem. Met Vermaning was het
al jaren lang goed scoren. Het zou een geweldige rel ver-
oorzaken. Vette koppen van Maastricht tot Pieterburen.
Prof. Glasbergen geeft geen oordeel over de echt- of
valsheid van de stenen. Hij vindt dat ze dat zelf maar
moeten uitmaken. Maar indien het om vervalsingen zou
handelen, dat ze dan Vermaning vóór moeten zijn. Zo
konden ze hun reputatie tenminste nog redden.

Waterbolk en Stapert produceren in grote haast, duidelijk
in paniek, hun voorlopig rapport van 1975, want Verma-
ning zat hen op de hielen.

Het rapport wordt tijdens een grote persconferentie op 18
maart 1975 te Assen onder zeer grote journalistieke be-
langstelling gepresenteerd door de politie van Drenthe.
Waterbolk en Stapert waren verzocht om daarbij aanwe-
zig te zijn. De provincie Drenthe stelt speciaal voor die
gelegenheid, omdat de geplande locatie te klein bleek,
het Provinciehuis ter beschikking. Vele prominenten uit
Drenthe waren daar "in zitting" en bezoeken en masse de
persconferentie. Prominenten onder hen worden naar
voren geschoven. Dat kan altijd goed zijn voor de politi-
eke carrières. Het was immers de provincie Drenthe die,
in het grootste geheim, een aanklacht tegen Vermaning
had ingediend, hij had vervalsingen voor goed geld aan
de provincie verkocht. Dat was strafbaar en daarom
werd Vermaning precies zoals gepland op de 18e maart
1975 van zijn brommer geplukt. Enkele uren vóór de
persconferentie. Gearresteerd zonder uitleg. Zo kon hij
hun feestje tenminste niet verstoren. Hij was waarschijn-
lijk net op weg naar een journalist. Onzin natuurlijk, hij
was gewoon op pad voor zijn werk en wist van niets.

Gelijktijdig met zijn arrestatie werd zijn woonboot te
Meppel, de Gerrit Lucas, door drs. Stapert volledig over-
hoop gehaald, dit zonder huiszoekingsbevel en onder be-
scherming van een paar lui van de technische recherche.
Naast een enorme hoeveelheid fossielen, vele musketko-
gels en andere antiquarische vondsten, werden er ook
grote aantallen artefacten uit alle denkbare cultuurperio-
des meegenomen, waaronder een aantal "verdachte"
midden-paleolithen. De vondstgroep "Eemster" werd
niet gevonden. Ze zochten speciaal naar de "artefacten-
slijpinrichting", hoewel Vermaning niet eens beschikte
over electriciteit. Zijn electriciteitscentrale was een 12
volts accu. Dit is wat ze blijkbaar verdacht vonden en als
bewijslast tegen Vermaning in beslag namen:

1: Een blikken bus met kapotte deurkruk. 2: Een metalen
kleine winkelhaak. 3: Een kleine schroevendraaier met
gebroken heft. 4: Een ronde vijl. 5: Een klein verkwast-
je. 6: Een doos Peli wrijfwas. 7: Een tube Flexa color-
mix. 8: Enkele stukken schuurpapier. 9: Een tube Flexa
putti rood. 10: Een tube Polivac. 11: Een tube chrom-
schutz. 12: Een hamer. 13: Een knijptang. 14: Een plastic
zak met afval. 15: Een puzzeldoos, inhoudende 20 één-
heden.

Al deze zaken werden op 9 april 1975 afgeleverd op het
"Gerechtelijk Laboratorium van het Ministerie van Justi-
tie". De Leemdijkbijl, de Blauwmeerbijl, een schaaf van
Hijken, een natuurproduct van Hijken, een steenafslag
van Hijken en vijf stenen die Vermaning had geruild
voor een behandeling bij tandarts v.d. Poel, waaronder
de "schaaf van Ravenswoud" (door Bordes authentiek ver-
klaard, zie punt 12.3) werden al op 17 maart 1975 bij het
Gerechtelijk Laboratorium afgeleverd. Deze stenen wa-
ren "niet verjaard". Op die dag werden ook afgeleverd:
een groot deel van de "verjaarde" Hoogersmilde- en Hij-
kenvondsten, en een groot deel van het eveneens "ver-
jaarde" neolithische depot van Ravenswoud.

Op felle tegenstand hadden Waterbolk en Stapert niet gerekend. De tegenstand was echter ongekend fel. Er kwamen zelfs drie rechtszittingen. De rapporten van de heren waren zo lek als een mandje. Ze konden ze niet eens serieus verdedigen, hoe ze het ook probeerden. Dhr. P. Beersma tekende alleen al 98 meeningen op, waarmee de heren hadden geprobeerd de lekken te repareren. Dhr. A. Wouters sloeg hun de splinters om de oren, maar ze weigerden om te gaan kijken waarom hij dat gedaan had. Ze wisten verdraaid goed dat er verschil zou zijn tussen de oude en de verse vlakken. Het resultaat was dat Vermaning werd vrijgesproken. Zijn vondsten bleven evenwel vogelvrij. Met alle gevolgen van dien.

14.2: Het eenmalige gebruik van de speciaal voor deze gelegenheid uitgevonden nieuwe archeologiebeoefening.

Op bovenstaande klassieke visie is alle kritiek geuit die er te uiten viel. Vandaar dat we het ietwat cynisch hebben weergegeven. Het is al lange tijd een leeg omhulsel. We hebben een andere mening over het ontstaan van de Vermaning-affaire. Dat hebt u kunnen lezen. Eén ding willen we nogmaals tegen de klassieke visie inbrengen: waarom leverde drs. Stapert een aantal weken voor de ontmaskering van Vermaning op 18 maart 1975 nog een artikel in met een lovend gedeelte over de Vermaningvondsten voor het boek "Noord-Brabant in Pre- en Protohistorie"? Dit artikel was zelfs "in druk" toen Vermaning werd gearresteerd. Alleen dit feit al zou genoeg moeten zijn om de bluf te ontzenuwen, dat drs. Stapert in 1973 al twijfels gehad zou hebben na zijn heropgraving van Hijken. Eveneens voor de bluf, dat hij in het voorjaar van 1974 Waterbolk min of meer verzocht om van zijn taak verlost te worden, omdat hij steeds sterker wordende twijfels had. En de bluf, dat hij uiteindelijk in 1974 zeker weet dat het vervalsingen zijn. En de bluf waarmee hij de datum nog scherper stelde; dat hij zelfs al in 1972 zijn eerste twijfels had gehad. Dit staat in zijn aanvullend rapport van 1976 (F. Vermeulen, 1980). Het lijkt erop dat Waterbolk in Stapert een gewillige pion had gevonden, of beter nog, zijn loper. Zijn rol in het geheel is, gezien het bovenstaande, vrij klein geweest, maar wel desastreus. Natuurlijk zal hij wel een beetje twijfel hebben gehad, maar ook hij kon in beginsel niet op tegen de in situ-vondsten van Hoogersmilde en Hijken.

Waterbolk draait nu letterlijk alles om en verwerpt het "in situ". Na de rechtszittingen laat hij het helemaal weggeven (Maandblad Drenthe, jan 1982, pag. 4), zelfs met niet door het KNMI gesignaleerde regenbuien. Zijn motto werd: als de vondsten vals zijn, dan moeten de bijbehorende vindplaatsen ook vals zijn. Waterbolk zet daarna nog meer stukken in en uiteindelijk biedt zich zelfs een "overloper" aan. Die slaagt erin om "knollen voor citroenen" te verkopen; van gewone stenen maakt hij Hamburgien*) en plakt ook nog een echte afslag op een valse vuistbijl (Musch, J.E. 1982 p.185, o.a. foto). Het is een wonder, ze passen aan elkaar. Hij verklaart onder ede dat de vele "steencomposities" van Vermaning wijzen op bedrog, omdat dit praktisch nooit voorkomt bij echte vondsten, hoewel het in Duitsland op zijn eigen vindplaatsen (o.a. Rheindahlen) een normaal verschijnsel is en juist wijst

KONINKLIJK NEDERLANDS METEOROLOGISCH INSTITUUT

Dagelijkse hoeveelheid neerslag (mm) te DWINGELO van 27 september t/m 16 oktober 1965.

Datum v.d. meting	DWINGELO
27 september 1965	0,3
28 september 1965	0,2
29 september 1965	0,4
30 september 1965	0,3
1 oktober 1965	1,9
2 oktober 1965	0,3
3 oktober 1965	0,0
4 oktober 1965	0,1
5 oktober 1965	0,1
6 oktober 1965	0,2
7 oktober 1965	0,1
8 oktober 1965	0,0
9 oktober 1965	0,0
10 oktober 1965	0,0
11 oktober 1965	0,0 ←
12 oktober 1965	0,2
13 oktober 1965	0,0
14 oktober 1965	0,0
15 oktober 1965	0,1
16 oktober 1965	9,0 →

De neerslag wordt iedere ochtend om 9 uur afgetapt. De hoeveelheden hebben dus steeds betrekking op het voorafgaande tijdvak van 24 uur.

Het Hoofd Voorlichting Klimatologische Dienst,

H.J. Krijnen
Drs. H. J. Krijnen.

In maandblad Drenthe; jan. 1982, stonden ooit de volgende uitspraken: "als Hijken niet klopt, wat moeten we dan met de vondsten van Smilde daarvoor.....En dat terwijl een paar stenen in situ (in natuurlijke laag) waren opgegraven. Terugkijkend zeg je dan moet er tijdens de opgraving bedrog zijn gepleegd. Ik zeg niet door wie, maar het moet 's avonds of 's nachts gebeurd zijn. Als je met zo'n opgraving bezig bent en je steekt het profiel af en iemand duwt er stenen in en het regent vervolgens dan zie je daar de volgende dag niks meer van. Tik zegt de schop.....Het bedrog omvatte niet alleen het maken maar ook het plaatszetten...Nee, nee, de geologen die er bij Smilde bij betrokken waren hebben dat toen niet gezien...." Tot zover laten we prof. Waterbolk aan het woord, maar dat is genoeg om er een oordeel over te vellen. Voor we dat doen enkele toelichtingen:

1: Op Hoogersmilde A werden in totaal 65 artefacten geborgen, waarvan 24 in situ. Op de vindplaats B was het totaal 51, waarvan 18 in situ. Tot op een diepte van 80 cm werden nog artefacten aangetroffen. Van de 116 artefacten werden er dus 42 opgegraven uit ongestoorde grond. Dat is meer dan het derde deel. Dat Waterbolk dit "een paar" noemt mogen we hem aanrekenen. Hij kende het precieze aantal van de in situ vondsten. Hij kleineert hier bewust dat aantal. Dat de opgraving zeer minutieus geweest is, blijkt uit het vermelden van "miniatuurafslagjes" in Palaeohistoria 15/1973. Dit betekent dat er door buitengewoon bekwame mensen aan werd deelgenomen. (Musch J.E. 1982). Tijdens de opgraving werd door deze mensen geen spoorje van bedrog geconstateerd. Als het geregend zou hebben dan zouden ze als eerste al direct de vreemde voetstappen zijn opgevallen, welke ook nog eens vol met water zouden hebben gestaan. Bij een dergelijke opgraving weten de opgravers precies wie als laatste de "put" verlaat. Bovendien zouden ze de "put" met plastic hebben afgedekt als het geregend zou hebben. In modder kan je nl. niet opgraven.

2: De opgraving te Hoogersmilde duurde van 27 sept. 1965 tot 16 okt. 1965. Officieel werd de eigenlijke opgraving op 11 oktober afgesloten. Dit lijstje met de dagelijkse hoeveelheid neerslag (mm) te Dwingelo van 27 sept. t/m 16 okt. 1965 werd bij het KNMI opgevraagd door dhr. A.M. Wouters, een van de belangrijkste verdedigers van Vermaning. Het blijkt dat het tijdens de opgravingsperiode buitengewoon droog weer was. De temperatuur staat niet vermeld, maar van de opvolger van prof. Waterbolk, toen studentdeelnemer aan de opgraving, weten we dat het ijskoud was en dat de bodem keihard was. In het licht van deze lijst kan de uitspraak van prof. Waterbolk, over de regen, op z'n zachst gezegd "een leugen om bestwil" genoemd worden. Lijst en gegevens uit archief Wouters. (Wouters, A./1982 p. 174-177)

De geloofwaardigheid van Waterbolk wordt door bovenstaande er niet beter op. In onze tijd kunnen we het niet meer uitleggen als "een leugen om bestwil". We zien het als puur bedrog. Het is het meest schrijnende voorbeeld van de toepassing van de "methode Waterbolk" waarmee Vermaning werd verpletterd.

"Het was de mooiste die we hadden", vuistbijl 1965-X-48 van Hoogersmilde, na de door Bosinski gevraagde afsplinteringstest. Door Wouters uitgevoerd op 1 december 1978 in de rechtszaal te Leeuwarden, nadat de bijl met warm water en zeep was gewassen. Er is duidelijk verschil in glans waarneembaar. Het duffe gedeelte is de verse breuk. De zichtbare glans werd al meerdere malen weggewassen, maar blijft toch steeds aanwezig. Het wordt daarentegen wel "afwasbare glans" genoemd. Drs. De Vries ontdekte op een onbekend gebleven Vermaningvuistbijl van Hijken een andere glans, hij noemde deze de "met zeep onafwasbare glans". Vreemd is dat deze twee glansvormen precies aan elkaar gelijk zijn (De Vries 1997, p. 57). Wij houden het erop dat het één en dezelfde glansvorm is. De termen "afwasbare glans" en "met zeep onafwasbare glans" ziet men blijkbaar serieus als wetenschappelijke benamingen. Wij zien het als priespraat. Foto A.W.

op de echtheid. Alle basisbegrippen waarop de archeologische wetenschap gebouwd is, werden door het team Waterbolk afgewezen. Ze vonden hun eigen nieuwe archeologiebeoefening uit, die alleen in dit geval werd toegepast, waarmee het volkomen authentieke Smildien van Vermaning van de tafel werd geveegd. Dat moesten ze wel zo doen, omdat echte artefacten onmogelijk met gekijkte archeologische argumenten vals verklaard kunnen worden (zie ook Musch, J.E. 1982). Het buitengewoon creatieve begrip "incerto facto" (onzeker hoe ontstaan) is de erfenis van de "methode Waterbolk", evenals het wegmoffelen van "verse" middenpaleolithische artefacten binnen het Neolithicum. Zijn er nog wetenschappers die meedoen?

*) Over deze vreemde determinatie van prof. Bosinski heeft zich tot nu toe maar één wetenschapper kritisch uitgelaten. In *ArcheoForum* nr.2 (1998) schrijft drs. De Vries het volgende: "Toch heb ik de indruk dat Bosinski soms makkelijk aantoonbare onjuistheden in zijn argumentatie heeft verweven. Een meest schrijnend voorbeeld vind ik zijn deter-

minatie van enkele stenen van de Vermaning-vindplaats Hoogersmilde. Hij zag namelijk in enkele stenen - enkele artefacten en gek genoeg ook drie natuurstenen - van deze locatie laat-paleolithische artefacten (Bosinski 1977, p. 20). In mijn ogen is dat volstrekt onjuist. Wat dat betreft sluit ik mij aan bij Ad Wouters die dit ook vindt (Wouters 1980, p. 140-141). Waarom Bosinski zich geroepen voelde om deze vreemde uitspraken te doen, is gezien zijn deskundigheid op het gebied van het paleolithicum, moeilijk te begrijpen".

Dat men de affaire heeft opgestart, alleen omdat men een hekel had aan Vermaning, of dat men jaloers op hem zou zijn, lijkt ons volledig achterhaald. Deze oorzaken bestonden voornamelijk in het geruchtencircuit. Vermaning geloofde het en voedde het steeds opnieuw. Het kwam de ontmaskeraars goed uit, dat hij een lastpost van zichzelf had gemaakt. Dat zal hun actie voor het eigen geweten nog iets verzacht hebben. Alleen indien men hem echt graag kwijt wilde, kan er van een samenloop van omstandigheden gesproken worden. Stapert zal enige echte twijfel hebben gehad, Bordes had gefingeerde twijfel en van de reeds in 1969 weerlegde twijfel van Mc. Burney (zie punt 4.2) werd weer echte twijfel gemaakt. Daarmee is het ze gelukt om van Vermaning af te komen. Maar of men zijn vondsten ook echt graag kwijt wilde? We betwijfelen dat ten zeerste, omdat, toen Wouters op 1 december 1978 in de rechtszaal te Leeuwarden een scherf van de vals verklaarde Hoogersmildebijl "1965-X-48" afsloeg, Waterbolk als volgt reageerde:

"Het was de mooiste die we hadden" (diverse kranten 1978).

Dat mogen we gerust een schizofrene reactie noemen. Hij had de bijl toch zelf vals verklaard, dus waarom zou hij zich druk maken over het kapotslaan ervan! Het was een veelzeggende reactie.

Waterbolk was door Bordes tot op het randje geduwd, hij zag blijkbaar maar één uitweg; het "Smildien" vals verklaren. Dit was echter wel een vrije keuze. Indien de handelwijze van Bordes niet de aanleiding is geweest, dan moet er een grotere macht zijn aan te wijzen, die Waterbolk deed beslissen om afstand te doen van deze door hem zo hoog gewaardeerde vondsten. Dan is het een afgedwongen beslissing geweest. Dat zou een nog slechtere zaak zijn. Tot nu toe zijn daaromtrent geen concrete aanwijzingen gevonden. Het conflict Bordes-Waterbolk lijkt voorlopig de meest plausibele oorzaak voor het ontstaan van de zaak Vermaning.

Wat overbleef waren lege vitrines. Daarin heeft drs. Frans de Vries in 1997 een brief gelegd: *Carsac, 10 juli 1976. Aan dr. Stapert..... Met vriendelijke groeten. Hoogachtend; F. Bordes.*

Groningen, nov 1 dec. 1997 - jan. 1 febr. 1998.

Met dank aan Ad Wouters, die zo feilloos de weg weet in zijn onvoorstelbaar grote en complete archief over de zaak Vermaning; aan Anton van der Lec, die zorgde voor informatie over de "klassieke visie" van de zaak Vermaning en aan Govert van Noort, die nimmer moe wordt van het luisteren naar alle gevonden laakbare zaken i.v.m. de zaak Vermaning.

Bordes, F./1968: Aan de wieg van de mensheid. *Paleontologie van het steentijdperk. Wereldakademie. Meulenhof. Antwerpen.* Bordes, F./Wouters, A.M./Musch, J.E./Duppen, B.: *Diverse brieven i.v.m. uitvoerige correspondentie. APAN-archief en Archief Wouters. Dekker, S.B./1982: Interview met prof. H.T. Waterbolk. Maandblad Drenthe nr.1. Dijkstra, P./1995: Nogmaals Eemster. *Archeologie 6. Geertsma, K./1997: Het "Ong van Ravenswoud". "secundaire vorstimmerking" en hoe een professor onverwacht voor inspiratie zorgde. APAN/EXTERN/6. Groningen. Horn, E./1980: Ravenswoud ja... (1966)...neen... (1975)...ja... (1980). *Archeologische Berichten 9. Stichting Rapportage Doetinchem. Kranten, diverse/1978 o.a.: Nieuwsblad van het Zuiden; 2 dec. Telegraaf; 2 dec. Trouw; 2 dec. Musch, J.E./1982: Herbespreking en herbeoordeling van de Jong-Acheul-sites Hoogersmilde A en B, 1965 en Hijken 1967. *Archeologische Berichten 11/12. Stichting Rapportage Doetinchem. Postma, L./1997: De cirkel doorbroken. Een onderzoeksvorstel zonder cirkel-redeneringen en ad hoc-hypothesen. *ArcheoForum nr.1. Leeuwarden. Stapert, D.J./1976: De Steentijd-vondsten van Tj. Vermaning. *Bewijsvoering betreffende vervalsing. Groningen (niet gepubliceerd). Stapert D.J./1998: Post van Fr. Bordes. *ArcheoForum nr.2. Leeuwarden. Vermeulen, F./1980: De onderste steen. *Stichting Rapportage Doetinchem. Vries, F. de/1997: Wat vond Fr. Bordes van de Vermaning-artefacten? *ArcheoForum nr.1. Vries, de F./1997: Een Vermaning-vuistbijl uit Hijken onder de loep. *ArcheoForum nr.1. Leeuwarden. Vries, F. de/1998: Het gewicht van Bordes. *ArcheoForum nr.2. Leeuwarden. Waals, J.D. van der & H.T. Waterbolk/1973: *The middle Palaeolithic finds from Hoogersmilde. *Palaeohistoria 15. Fibula-Van Dishoeck Bussum. Waterbolk, H.T./1980: *Het onderzoek van het oudere peleolithicum van Noord-Nederland. Een persoonlijke terugblik over de jaren 1939-1979. *Rijks Universiteit Groningen. *Verspreid in kleine kring. Wouters, A./1982: *Ergens gelezen. *Puzzelen met Waterbolk. *Archeologische Berichten 11/12. *Stichting Rapportage Doetinchem.********************

Telegraaf 2-XI-78
1

LEEWARDEN - Ditmaal kon Tjerk Vermaning het echt niet aanzien. Weer moest er een van zijn bijlen in stukken. En niet zo maar een.

Prof. G. Bosinsky uit Keulen, de laatste in de rij van getuigen-deskundigen die door de procureur-generaal van het Leeuwardense gerechtshof waren opgeroepen, verzocht de Hoogersmilde-bijl te mogen splijten. Uitgerekend de bijl waarmee Vermaning in 1965 zijn omstrede archeologische carrière was begonnen.

Terwijl wederom aller ogen in de rechtszaal op amateur-archeoloog A. Wouters, die het karvel klaarde, waren gericht, wendden Tjerk en Grada Vermaning zich eensgezind af van het spectaculaire gebeuren.

De mooiste

Maar ook Prof. Waterbolk, die Tjerks vondsten toch als vervalsingen bestempelt, liet zich ontvallen: „De mooiste die we hadden”.

Na de klap verdrongen de voor- en tegenstanders zich om de bijl: en net als op de eerste dag van dit proces kwam met de klap aan de onzekerheid geen eind. Uit de blootgelegde binnenkant van de bijl lazen prof. Bosinsky en drs. Stapert van het Biologisch archeologisch instituut in Groningen hun gelijk af, maar ook de immer zeer opgewonden Wouters en zijn medestrijders.

Tjerk Vermaning en zijn vrouw Grada voor het hof in Leeuwarden. Achter hen hun advocaat mr. R. van der Molen

2

Ter verduidelijking: patina komt tot stand onder invloed van ingewikkelde bodemkundige verschijnselen. Het al dan niet aanwezig zijn van een dergelijk „secundair kiezelzuur” op de buitenkant van een steen zegt echter niets over de absolute ouderdom van het werktuig. „Mijn stenen zijn echt en ze blijven echt. Er

gaat een rilling door mijn lichaam als ik de klap hoor,” reageerde Tjerk. „Het was de mooiste die we hadden,” liet prof. H. Waterbolk zich ontvallen.

3

De Hoogersmildebijl is indertijd door drs. Stapert en professor Harm Waterbolk vals genoemd en gebruikt om te bewijzen, dat Tjerks andere vondsten ook vals zijn. Na de bijlklap was de reactie van prof. Waterbolk gisteren: „Het was de mooiste, die we hadden”.

De mep op de bijl was de volgende slag voor Tjerk en zijn Grada, want eerder op de dag had drs. O. Harsema als conservator van het Drenthse museum verklaard er geen idee van te hebben, waar 140 stenen uit de 408 stenen tellende collectie bijlen zijn gebleven.

4 *Emmer Courant. 25-XI-1990.*

Emmen - De bekende archeoloog, François Bordes, professor aan de universiteit van Bordeaux, heeft de afgesletten ribben van enkele door Vermaning gevonden stenen gebruiksvoorwerpen door de microscoop bestudeerd. Hij heeft ze herkend als „op harde grond geslepen. Bevroren grond, ja dat is het!”. De afgeronde ribben waren volgens Vermanings aanklagers een kenmerk van de vervalsing.

Na afloop van een conferentie met Nederlandse collega's had

Vermanings stenen op harde grond geslepen

prof. Bordes zijn verblijf met één dag verlengd om in Bennekom en Lent de opzienbarende vondsten te zien die de laatste jaren door praktijkarcheologen in Nederland gedaan zijn. In de vondsten uit de Utrechtse stuwwallen herkende hij ogenblikkelijk de typologie van stenen die ook in Frankrijk en

Duitsland gevonden worden. Hij plaatste deze stenen in het „Oud Acheul”. Bij de stukken van kristallijne steensoorten aarzde hij even omdat hij die niet eerder gezien had. „Maar”, moedigde hij aan, „ook al zouden ze ogenschijnlijk door de natuur zo gevormd zijn, je moet ze niet weg-

doen want ons vak zit steeds vol verrassingen en komt een vreemd stuk meermalen in dezelfde laag voor dan wordt het al veel zekerder”. De minuscule kleine steentjes van de vindplaats in Lunteren hielden Bordes bezig. Hij had ooit soortgelijke gevonden maar er nooit over gepubliceerd omdat hij er geen weg mee weet. Bij het zien van de vondsten uit Drenthe met hun sterk glanzende patines vertelde de professor, dat deze oppervlakteveranderingen ook zijn gevonden in stenen die in Afrika bij bronnen liggen.

Op 2 december 1978 verschenen er overal in Nederland berichten over de rechtszaak tegen Vermaning. Meerdere journalisten hebben de uitspraak van Waterbolk „het was de mooiste die we hadden” opgetekend. Deze uitspraak van Waterbolk zien we als een schizofrene reactie, want hij had de bijl toch zelf vals verklaard! Het kan betekenen dat Waterbolk niet bij machte was om zijn emoties te beheersen en hiermee zijn werkelijke gedachten bloot gaf; hij was blijkbaar nog steeds overtuigd van de echtheid van de bijl. Het overtuigd zijn van die echtheid is de reden waarom diverse amateur-archeologen, vnl. verenigd binnen de APAN, tot aan vandaag zich nog steeds inzetten voor de rehabilitatie van Vermaning.
1: Telegraaf 2 dec. 1978. 2: Trouw 2 dec. 1978. 3: Nieuwsblad van het Zuiden 2 dec. 1978.
4: Is dit het krantenartikel dat Waterbolk opstuurde aan prof. Bordes, na diens bezoek aan de amateurs te Lent op 24 nov. 1980? Zie punt 12.3.

<p>Aanhouding</p> <p><i>18 maart 1975</i></p>	<p>Doorzij/ons verbaasant(en) werd(en) ter geleiding voor een hulp-officier van justitie aangehouden:</p> <p>1. op <u>dinsdag, 18 maart</u> 1975 te 10.30 uur in <u>zijn motorschip "Gerrit-Lucas"</u> te <u>MEPPEL</u> - als verdacht van overtreding van artikel 326 van het Wetboek van Strafrecht een man/vrouw die opgaaf te zijn: <u>Tjerk Vermaning</u> geboren te <u>Staphorst</u> op <u>18 januari 1929</u> van (zonder) beroep - <u>grasmaachineslijper</u> - in het motorschip "Gerrit-Lucas" te <u>MEPPEL</u> wonende</p> <p>2. op _____ te _____ uur in _____ te _____ als verdacht van overtreding van artikel _____ een man/vrouw die opgaaf te zijn: geboren te _____ op _____ van (zonder) beroep _____ wonende</p> <p>3. op _____ te _____ uur in _____ te _____ als verdacht van overtreding van artikel _____ een man/vrouw die opgaaf te zijn: geboren te _____ op _____ van (zonder) beroep _____ wonende</p>
<p>Voorgeleiding hulp-officier van justitie</p>	<p>De verdachte(n) <u>Tjerk Vermaning</u> voornoemd is/zijn geleid voor <u>F. Brink, Officier der Rijkspolitie 2e klasse te Assen</u> van gemeentepolitie/districtpolitie, tevens hulp-officier van justitie (respektievelijk) op: <u>18 maart 1975, te 12.45 uur</u></p>
<p>Inverzekeringstelling</p>	<p>De verdachte(n) <u>Tjerk Vermaning</u> is/zijn op bevel van genoemde hulp-officier van justitie, na door dezv te zijn verhoord, in het bureau van politie te <u>Assen</u> in verzekering gesteld (respektievelijk) op: <u>18 maart 1975, te 18.45 uur</u> Het proces-verbaal van dit verhoor wordt bijgevoegd.</p>
<p>Verlenging inverzekeringstelling</p>	<p>Door de officier van justitie in het arrondissement werd(en) het/de bevel(en) tot inverzekeringstelling ten name van de verdachte(n) met ingang (respektievelijk) van: _____ met twee dagen verlengd. Een afschrift van het bevel tot verlenging van de inverzekeringstelling werd oververijld aan verdachte(n) uitgereikt en levens aan de raadsman(nen) verstrekt.</p>
<p>In vrijheidstelling</p>	<p>De verdachte(n) <u>Tjerk Vermaning</u> voornoemd werd(en) (respektievelijk) op <u>woensdag, 19 maart 1975 te 20.40 uur</u> in vrijheid gesteld en heengezonden.</p>
<p>Voorgeleiding officier van justitie</p>	<p>De verdachte(n) _____ is/zijn/ wordt/worden geleid voor de officier van justitie in het arrondissement _____ (respektievelijk) op: _____</p>

V V 884 25699

Copie van inlegvel 35 van het proces verbaal van Vermaning. Er staat dat hij op dinsdag 18 maart 1975 om 10.30 uur werd gearresteerd op zijn motorschip "Gerrit Lucas" te Meppel. Hier klopt niets van, aangezien dhr. E. Mulder, hoofd Korps Rijkspolitie - District Assen - Recherchegroep, op 20 maart 1975 in een schrijven aan de Commandant recherchegroep rijkspolitie Assen, het volgende schrijft over de arrestatie van Vermaning: "Kort na de samenkomst van de bij het onderzoek betrokken rechercheurs in het bureau van gemeentepolitie te Meppel, kwam het bericht binnen dat verdachte Vermaning per bromfiets van zijn schip vertrok. Vermaning werd direct hierop door een verkeerspatrouille van de gemeentepolitie staande gehouden".

Dus niet op zijn boot. Maar ook op een andere tijd. Vermaning zei daar zelf het volgende over: "Ik verliet 's morgens omstreeks 10.45 uur m'n schip (Gerrit Lucas), toen liggende aan de Paradijsweg te Meppel. Ik verdiende m'n kost met het slijpen van grasmaaimachines en wilde ook die morgen bij m'n klanten langs. Ik reed op mijn Zundapp bromfiets in de richting van het Westeinde. Bij de Houtvlohaven werd ik ingehaald door 'n klein grijs-witgekleurd Dajfe van de Rijkspolitie. Ze reden me voorbij en met een op en neer bewegende arm uit het portier maanden ze me tot stoppen". (F. Vermeulen 1980).

Hij wordt meegenomen naar het bureau en daar wordt hem pas medegedeeld dat hij is gearresteerd voor het verkopen van vervalste midden-paleolithische- en neolithische artefacten. Hoe het mogelijk is dat in het proces verbaal staat dat Vermaning op zijn schip werd gearresteerd, om 10.30 uur, is een van de raadselen binnen de zaak Vermaning. Blijkbaar ging het vanaf het begin al mis. In onze tijd zou het proces tegen hem hoogstwaarschijnlijk dan ook geen doorgang hebben gevonden, alleen al vanwege deze grove fout.